

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juridiska institutionen | Juristprogrammet

Examensarbete | 30 p | HT 2011

Makars pensionsrättigheter vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad

Särskilt om privata pensionsrättigheter och oskälighetsbegreppet i ÄktB 10:3

Författare | Frida Ingemarsson

Handledare | Ingmar Svensson

Innehållsförteckning

Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och problemställningar	7
1.3 Metod och material	7
1.4 Avgränsningar	8
1.5 Disposition	9
2 Pensionssystemet	10
2.1 Inledning	10
2.2 Historik	10
2.3 Den allmänna pensionen	12
2.3.1 Allmän ålderspension	12
2.3.2 Tjänstepension	14
2.3.3 Privat pensionssparande	15
2.4 Sammanfattning	17
3 Makars egendomsförhållanden	19
3.1 Inledning	19
3.2 Historik	19
3.3 Egendomsslagen	20
3.3.1 Gifträttsgods	21
3.3.2 Enskild egendom	23
3.4 Bodelning mellan makar	24
3.4.1 Jämkning av bodelning	25
3.5 Sammanfattning	27

4	Pensionsrättigheter och bodelning	28
4.1	Inledning.....	28
4.2	Historik.....	29
4.3	Egendom av särskilt slag.....	31
4.3.1	Personliga rättigheter.....	32
4.3.2	Privata pensionsrättigheter.....	34
4.4	Oskälighetsbegreppet.....	36
4.4.1	Oskälighetsbegreppet och sambandet med jämkning av bodelning.....	37
4.5	Sammanfattning.....	40
5	Sammanfattning och analys	41
6	Avslutande diskussion	48
7	Källförteckning	50
7.1	Offentligt tryck.....	50
7.1.1	Kommittédirektiv.....	50
7.1.2	Departementsserien.....	50
7.1.3	Statens offentliga utredningar.....	50
7.1.4	Propositioner.....	50
7.1.5	Lagutskottets betänkanden.....	51
7.1.6	Övrigt.....	51
7.2	Rättsfall.....	52
7.2.1	Nytt juridiskt arkiv.....	52
7.3	Litteratur.....	52
7.3.1	Böcker.....	52
7.3.2	Tidsskrifter.....	53
7.4	Elektroniskt material.....	53

Förkortningar

AFL	Lag (1962:381) om allmän försäkring
ATP	Allmän tilläggspension
A a	Anfört arbete
A prop	Anförd proposition
Dir	Kommittédirektiv
Ds	Departementsserie
FAL	Försäkringsavtalslag (2005:104)
FI	Finansinspektionen
FRL	Försäkringsrörelselag (2010:2043)
GB	Giftermålsbalk (1920:405)
GPL	Lag (1998:702) om garantipension
HD	Högsta domstolen
IL	Inkomstskattelag (1999:1229)
IPS	Individuellt pensionssparande
LIP	Lag (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension
LIPS	Lag (1993:931) om individuellt pensionssparande
LSPT	Lag (1990:773) om särskilt pensionstillägg till ålderspension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn
LU	Lagutskottets betänkande
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Regeringens proposition
SCB	Statistiska centralbyrån
SFB	Socialförsäkringsbalk (2010:110)
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SkV	Skatteverket
TR	Tingsrätt
UB	Utsökningsbalk (1981:774)
ÄB	Ärvdabalk (1958:637)
ÄktB	Äktenskapsbalk (1987:230)
ÄGB	Giftermålsbalk i 1734 års lag
ÄfsL	Lag (2001:853) om äldreförsörjningsstöd

1 Inledning

Merparten av det svenska folket kan idag räkna med att vid arbetslivets slut erhålla viss ersättning i form av pension. Nuvarande pensionssystem kan sägas bygga på tre delar, dels allmän ålderspension som tillhandahålls alla som har bott och arbetat i Sverige genom socialförsäkringssystemet, dels tjänstepension som kompletterar den allmänna pensionen, vilket utgör utfästelser till viss pensionsrätt av arbetsgivare gentemot sina anställda. Utöver detta kan var och en välja att spara till sin pension privat, antingen genom en pensionsförsäkring eller individuellt pensionssparande. Ett sådant privat sparande är för vissa av ytterst stor vikt, exempelvis för den som driver enskild firma och därmed inte är anställd och berättigad tjänstepension. Även för dem som genom sin anställning erhåller tjänstepension kan ett privat pensionssparande vara av stor vikt, om inte annat för att dryga ut sina inkomster efter arbetslivets upphörande. De flesta väljer också i dagens samhälle att spara privat till sin pension. Ett sådant sparande pågår i de flesta fall under ett stort antal år och uppnår naturligen ett stort förmögenhetsvärde.¹ Därav det för uppsatsen valda ämnet, hur sådana privata pensionsrättigheter ska behandlas vid ett äktenskaps upphörande. Vid ett äktenskaps slut ställs frågor kring makarnas egendomsförhållanden på sin spets och allt av ekonomiskt värde får stor betydelse, vilket därför inkluderar det värde som ett privat pensionssparande motsvarar. Huvudregeln är i dagsläget att privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, om det inte med hänsyn till olika omständigheter skulle vara oskäligt att pensionsrättigheten ingår. Förevarande uppsats är uppbyggd utifrån detta oskälighetsbegrepp och begreppet kommer i det följande att redogöras för ur ett historiskt perspektiv och problematiseras med hänsyn till anknytande frågor komplexitet, såsom den splittring som kan skönjas inom området för hur pensionsrättigheter generellt behandlas vid bodelning och motiven till att man särreglerar privat pensionssparande gentemot allmän ålderspension och tjänstepension, vilka som huvudregel inte ska ingå vid en bodelning mellan makar. Detta i motsats till det privata pensionssparandet vilket som ovan nämnts ska ingå.

¹ Grauers, F, *Ekonomisk familjerätt – Makars och sambors egendom och bostad. Gåva, arv, testamente och bodelning.*, Thomson Reuters 2011, s 39

1.1 Bakgrund

Ämnet för uppsatsen, privata pensionsrättigheters behandling vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, är som sådant ytterst relevant, om inte annat så berör frågor om äktenskap, äktenskaps upplösning och hur olika förmögenhetsvärden ska hanteras vid sådan upplösning av en stor del av den svenska befolkningen. Cirka 3 miljoner av Sveriges totala befolkning om drygt 9 miljoner² är idag gifta,³ med andra ord är ungefär en tredjedel direkt berörda av det äktenskapsrättsliga regelverket. Av alla dessa äktenskap upplöses varje år drygt 20 000 stycken genom skilsmässa,⁴ vilket innebär att ett stort antal människor kommer i kontakt med frågeställningar kring hur man ska fördela makarnas egendom, däribland pensionsrättigheter, vid äktenskapets upplösning. Det uttrycktes i förarbetena till äktenskapsbalken (1987:230) (ÄktB) att just den omständigheten att reglerna har så pass stor praktisk betydelse för ett så stort antal människor, måste innebära att de regler som ska tillämpas är begripliga för envar och lätta att sätta sig in i. Lagstiftaren uttryckte vidare att regelverket som sådant inte ska kräva att man tar hjälp av myndigheter alternativt juridisk expertis för att lösa uppkomna konflikter och dylikt.⁵

En ytterligare omständighet som gör det för uppsatsen valda ämnet än mer relevant, är det faktum att huvudregeln för huruvida privata pensionsrättigheter faktiskt ska ingå i bodelning i anledning av äktenskapsskillnad eller inte har växlat fram och tillbaka vid ett flertal tillfällen under 1900-talet. Huvudregeln har skiftat från att inledningsvis vara att rättigheterna ska ingå i bodelning mellan makar, till att dessa inte ska ingå och slutligen vägt över till dagens gällande rättsläge, att rättigheterna återigen ska ingå. Lagstiftaren har därför vid ett flertal tillfällen haft anledning att behandla frågan huruvida privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar eller inte tillsammans med anknytande frågeställningar, och den obeslutsamhet denne uppvisat är en omständighet som visar på ämnets komplexitet och inte minst behov av vidare utredning och diskussion.⁶

² SCB, *Statistisk årsbok för Sverige 2010*, s 78, tabell 61

³ A a s 87, tabell 65

⁴ A a s 93, tabell 70

⁵ Prop 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.*, s 39

⁶ Se nedan avsnitt 4.1 *Inledning* för vidare utveckling av den diskussion som förts av lagstiftaren kring huruvida privat pensionssparande ska ingå i bodelning mellan makar eller inte.

1.2 Syfte och problemställningar

Förevarande uppsats syftar till att utreda hur privata pensionsrättigheter behandlas vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad mellan två makar. Framförallt utreds begreppet egendom av särskilt slag som återfinns i ÄktB 10:3, vilket utgör sådan egendom som vardera make har rätt att undanta från bodelning med hänsyn till egendomens personliga anknytning till maken. Fokus i utredningen av egendom av särskilt slag ligger på det oskälighetsbegrepp som stadgas i ÄktB 10:3, där det föreskrivs att;

”vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

1. ålderspension eller sjukpension, eller

2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen.”

Oskälighetsbegreppet problematiseras framförallt med utgångspunkt i frågeställningen om vad som faller inom respektive utom begreppet och vidare vad som motiverade den förändring av huvudregeln som ägde rum den 1 januari 1999.⁷ Före denna tidpunkt var huvudregeln som ovan nämnts den motsatta, att privata pensionsrättigheter inte skulle ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, medan dessa efter ändringen nu som huvudregel ska ingå.⁸

1.3 Metod och material

Arbetet med uppsatsen har genomförts med hjälp av traditionell rättsdogmatisk metod, det vill säga lagar, förarbeten, praxis och doktrin har studerats i syfte att klarlägga det rådande rättsläget. Dock har praxis fått inta en relativt undanskymd roll i uppsatsens framställning, då förhållandevis få rättsfall berör frågor kring pensionsrättigheters behandling vid bodelning. De databaser som tillhandahålls av Göteborgs Universitet, såsom Karnov och Norstedts

⁷ Se nedan avsnitt 4.2 *Historik* om den ändring av huvudregeln som genomfördes 1 januari 1999.

⁸ Ändringen i ÄktB genomfördes medelst lag (1998:619) om ändring i äktenskapsbalken, SFS-nummer 1998:619. Tidigare lydelse enligt lag (1993:933) om ändring i äktenskapsbalken, SFS nummer 1993:933.

Juridik – Zeteo, har använts, där sökord som bodelning mellan makar, egendom av särskilt slag och pensionsrättigheter har varit vägledande.

För att uppfylla det uppställda syftet att utreda oskälighetsbegreppet och vidare problematisera detsamma, har utöver den rättsdogmatiska metoden kompletterande metodesystem nödgats. Detta i syfte att lättare kunna jämföra bakomliggande intressen och incitament bakom gällande rättsläge. Den så kallade metoden om normativa grundmönster tillåter att man ställer olika intressen mot varandra för att på så vis tydliggöra skillnader mellan intressena och de normativa grundmönster som är säregna för vardera part. Denna metod har för uppsatsens innehåll varit särskilt lämplig för att göra jämförelser mellan ekonomisk självständighet kontra ekonomisk gemenskap mellan makar. Mellan dessa poler råder ett slags spänningsförhållande, speciellt avseende makars egendomsförhållanden och fördelningen av denna vid ett äktenskaps upphörande. Detta främst på grund av att den samhällsliga utvecklingen vad gäller makar och deras egendomsförhållanden har utvecklats allt mer mot en strävan gentemot ekonomisk självständighet, medan lagstiftaren valt vad gäller det för uppsatsen valda ämnet, privata pensionsrättigheters behandling vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, trots uttalanden om motsatsen, att främja den ekonomiska gemenskapen.⁹ De motstående intressena har historiskt sett haft stor inverkan på den rättsliga regleringen på i stort sett hela det äktenskapsrättsliga området, där inkluderat bodelningsreglerna och hur man vid bodelning ska behandla privata pensionsrättigheter, varför metoden har använts för att belysa de olika förändringar som skett på området för det för uppsatsen valda ämnet.

1.4 Avgränsningar

Ansatsen med uppsatsen har inte varit att åstadkomma en fullständig redogörelse för rättsområdena för pensionsrättigheter och bodelning mellan makar utan enbart att beröra de moment som är motiverat utifrån det för uppsatsen uppställda syftet. Uppsatsen är därför som utgångspunkt i möjligaste mån avgränsad till bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad. De fall när bodelning istället ska göras i anledning av ena makens död, får helt andra verkningar och konsekvenser vilket innebär att ett annat fokus hade nödgats intas

⁹ Ryrstedt, E, *Bodelning och bostad: ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund 1998, s 17 ff

för uppsatsen. Detsamma gäller de fall när makar väljer att genomföra bodelning under pågående äktenskap.

I görligaste mån har ansatsen även varit att begränsa uppsatsens innehåll till att enbart behandla det privata pensionssparandet vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad. Övriga pensionsrättigheter berörs endast i korthet. Behandlingen av dessa vid bodelning är visserligen av intresse och har betydelse för övriga frågeställningar som kommer att behandlas, men en vidare utveckling av dessa övriga pensionsrättigheter är för utrymmeskrävande för att rymmas inom ramen för denna uppsats. Dock har i de fall där tillfälle getts viss utvidgning av ämnena skett. Det ska i anslutning till detta framhållas att begreppen privata pensionsrättigheter och privat pensionssparande används parallellt i uppsatsen med avsikt att motsvara samma innehåll. Slutligen har uppsatsens innehåll avgränsats till att enbart behandla ålderspension, med andra ord sådan pension som utgår till personer som på grund av hög ålder inte själva kan bidra till sin egen försörjning. Annan pension, framförallt på grund av ohälsa, kommer inte att redogöras för.

1.5 Disposition

Förevarande uppsats är huvudsakligen indelad i 4 olika avsnitt. Inledningsvis ges i kapitel 2 en översiktlig bild av det svenska ålderspensionssystemet, med en historisk tillbakablick som utgångspunkt. Kapitlet är uppbyggt som en tidslinje där de viktigaste förändringarna av systemet tas upp och avslutas med en deskriptiv genomgång av dagens gällande system där varje pensionskategori finns presenterad i var sitt avsnitt. Därefter byggs uppsatsens innehåll på med kapitel 3 där en grundlig presentation görs av egendomsordningen mellan makar vilket mynnar ut i bodelningsinstitutet och de olika jämningsmöjligheter som lagstiftaren givit makar att eventuellt justera ett oskäligt bodelningsresultat. Innehållet i kapitel 2 och 3 vävs sedan samman i kapitel 4 där pensionsrättigheternas behandling vid bodelning redogörs för, framförallt med fokus på privata pensionsrättigheter och den skälighetsbedömning som ska göras för att avgöra huruvida rättigheterna ska ingå i bodelning eller inte. Uppsatsens avslutande kapitel omfattar en sammanfattning av tidigare innehåll samt analys där författarens egna reflektioner och kommentarer frambringas, tillsammans med en viss rättspolitisk diskussion inom ramen för uppsatsens innehåll där frågor kring hur privata pensionsrättigheter *bör* behandlas vid bodelning mellan makar förs fram.

2 Pensionssystemet

2.1 Inledning

Någon given definition av vad pension är för något existerar inte, dock är begreppet i sig inte speciellt omtvistat. Pension kan sägas utgöra en alternativ försörjning för de personer som på grund av ohälsa alternativt hög ålder inte klarar av att försörja sig på egen hand. Det man oftast avser med begreppet pension är emellertid den så kallade ålderspensionen, alltså pensionsättning vilken man är berättigad efter att ha uppnått en viss ålder, pensionsåldern. Ålderspensionen kan sägas innebära en för den pensionsberättigade inestående fordran på den som utfäst pensionen att någon gång i framtiden erhålla ersättning.¹⁰

Kunskap om pensionens och pensionssystemets uppbyggnad är central för att förstå problematiken kring det för uppsatsen valda ämnet, pensionsrättigheters behandling vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad. Syftet med detta kapitel är därför att närmare beskriva pensionssystemets historik och uppbyggnad för att ge läsaren nödvändig kunskap inför nästkommande kapitel.

2.2 Historik

Försörjningen av äldre var länge en angelägenhet enbart för familjen, framförallt mannen gentemot fru och barn men även gentemot övriga släktingar. En gradvis förskjutning har dock ägt rum från att enbart utgöra en familjeangelägenhet mot allt större statlig inblandning för tryggnad av äldreförsörjningen.¹¹ Någon form av statligt pensionssystem, med syfte att trygga befolkningens försörjningsmöjligheter även efter uppnådd pensionsålder, har därför i stort sett tillhandahållits det svenska folket under hela 1900-talet. Redan år 1913 beslutade riksdagen om att införa en allmän pensionsförsäkring, dock var den pension som utbetalades för de flesta mycket låg. Trots att pensionens storlek till viss del var uppbyggd på inbetalda pensionsavgifter och intjänad inkomst, så innebar de höga krav som uppställdes för full ersättning att de flesta enbart var berättigade till den grundläggande pensionen, oberoende av de avgifter som eventuellt betalats in till systemet och intjänad inkomst.¹² Alltsedan denna

¹⁰ Brattström, M, *Makars pensionsrättigheter*, Iustus Förlag AB 2004, s 51

¹¹ Schmidt, F, *Allmänna och privata pensioner – Mål och medel*, P.A. Norstedt & Söners Förlag 1974, s 188

¹² Brattström (2004), s 52 ff

tidpunkt har pensionssystemet genomgått omfattande utredning och förbättring med regelbundna höjningar av pensionsersättningen. En viktig milstolpe var när ATP-systemet trädde i kraft år 1960. Systemet innebar att alla fick rätt till en lagstadgad pension som, utöver en grundtrygghet, gav en högre ersättningsgrad baserad på arbetsinkomst.¹³ Syftet var att systemet skulle bygga på inkomstbortfallsprincipen, med andra ord att pensionen skulle betraktas som uppskjuten lön för utfört arbete under den yrkesverksamma livstiden, istället för bidrag till försörjning som enligt tidigare gällande system.¹⁴ En grundtanke var även att åstadkomma ett slags fördelningssystem, närmare bestämt att en periods pensionsutbetalningar ska finansieras med de pensionsavgifter som betalas in av yrkesverksamma till systemet under motsvarande period. Detta bland annat för att åstadkomma en förbättring av de pensionerades ekonomiska förhållanden, som hittills varit relativt dåliga, samt en jämnare fördelning mellan olika grupper förvärvsarbetande.¹⁵

ATP-systemet visade sig sedermera visserligen fungera väl för de pensionärer som berördes, men man upptäckte snart att det inte skulle passa kommande generationer speciellt väl. Ett problem med systemet var just att det var uppbyggt såsom ett fördelningssystem. Ett fördelningssystem innebär som ovan nämnts att pensionsavgifter för de som förvärvsarbetar ska användas för samma periods utbetalningar av pension. Ett sådant system skulle komma att bli ohållbart av flera anledningar, främst med tanke på en ökande andel pensionärer till följd av en ökad medellivslängd och lägre genomsnittlig pensionsålder hos befolkningen, vilket sammantaget innebar högre pensionskostnader. Även det faktum att en allt mindre andel faktiskt förvärvsarbetade och bidrog till intjänande av pensionskostnaderna, gjorde att en oro bildades för att kommande generationers avgifter för att kompensera skulle kunna komma att bli mycket höga. Ett behov av reformering av pensionssystemet gjorde sig därför återigen gällande, och efter ett omfattande sådant under 1990-talet infördes år 1999 lagen (1998:674) om inkomstgrundad ålderspension (LIP).¹⁶

¹³ Nilsson, P, *Din framtida pension*, Sellin & Partner Bok och Idé AB 1999, s 9

¹⁴ <https://secure.pensionsmyndigheten.se/OmPensionssystemet.html>, hämtat 2011-08-18 klockan 14.38

¹⁵ Prop 1993/94:250 *Reformering av det allmänna pensionssystemet*, s 13

¹⁶ Nilsson (1999), s 11 ff

2.3 Den allmänna pensionen

Dagens pensionssystem trädde som ovan nämnts i kraft år 1999 genom införande av LIP. Systemet kallas den allmänna pensionen och efterträdde det tidigare gällande ATP-systemet. Syftet med införandet av ett reformerat pensionssystem var att skapa ett system som vara mer följsamt mot den samhällsekonomiska och demografiska utvecklingen än tidigare pensionssystem. Systemet som sådant skulle innebära dels ett standardskydd enligt inkomstbortfallsprincipen, dels ett grundskydd för dem som haft låga eller inga förvärvsinkomster under sitt yrkesliv. Det skulle vidare bygga på den så kallade livsinkomstprincipen, med andra ord skulle pensionens storlek baseras på hela yrkeslivets inkomster. Pensionsrätten skulle grundas framförallt på förvärvsinkomst, men även förtidspension, vård av små barn, pliktjänstgöring och studier med studiemedel skulle kunna vara pensionsgrundande under vissa förutsättningar.¹⁷ Då systemet byggde på just livsinkomstprincipen, där pensionen beräknas efter hela livsinkomsten, ansågs inkomstbortfall av dessa slag behöva kompenseras, för att pensionen i sin tur inte skulle påverkas negativt.

LIP är sedan den 1 januari 2011 ersatt av socialförsäkringsbalken ((2011:110), nedan förkortad SFB). SFB ersatte vid sitt införande, vad gäller just åldersförmåner, förutom LIP även lagen (1998:702) om garantipension (GPL), lagen (1990:773) om särskilt pensionstillägg till ålderspension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn (LSPT) och lagen (2001:853) om äldreförsörjningsstöd (ÄfsL). Förmåner vid ålderdom återfinns i avdelning E i balken, och motsvarar kapitel 53 till och med 74.¹⁸ Det främsta syftet med införandet av SFB var att öka tillgängligheten och samordningen mellan de olika regelverken på socialförsäkringsområdet, några större förändringar ur materiellt hänseende var inte avsedda utan de justeringar som gjordes var av mer formell karaktär.¹⁹

2.3.1 Allmän ålderspension

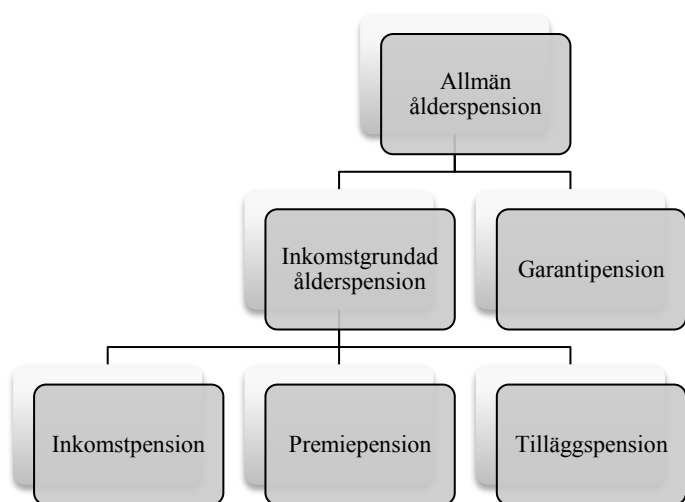
Det pensionssystem som nu tillämpas i enlighet med SFB består av tre delar, allmän ålderspension, tjänstepension och privat pensionssparande. Den allmänna ålderspensionen består i sin tur av inkomstpension och premiepension, samt för de som haft låga eller inga

¹⁷ Prop 1997/98:151 *Inkomstgrundad ålderspension, m.m.*, s 1

¹⁸ Prop 2008/09:200 *Socialförsäkringsbalk*, s 480

¹⁹ A prop s 345 ff

inkomster alls under sitt yrkesliv, även av garantipension. Systemet kan åskådliggöras enligt följande tabell:

Utöver inkomstpension och premiepension utgörs den inkomstgrundade ålderspensionen för vissa även av tilläggs pension. Tilläggs pension betalas ut i sin helhet till personer födda före 1938 och partiellt till de som är födda mellan år 1938 och 1953. Tilläggs pensionen ersätter i dessa delar det som annars hade utgått som ATP.

Till den inkomstgrundade ålderspensionen ska sammanlagt 18,5 procent av det så kallade pensionsunderlaget sättas av, i vilket ingår inkomster från anställning och näringsverksamhet samt diverse olika socialförsäkringsförmåner, exempelvis föräldrapenning. Inkomst som överskjuter 7,5 inkomstbasbelopp ska dock inte räknas med i pensionsunderlaget enligt SFB 59:4. Av dessa 18,5 procent går 16 procent till inkomstpensionen, och 2,5 procent till premiepensionen enligt SFB 61:5-6. Vad gäller de 16 procent som avsätts till inkomstpensionen, går dessa medel in i ett fördelningssystem, med andra ord går dessa till betalning för de som är pensionärer vid just det tillfället som avsättningen görs. Rätten till inkomstpension utgör därför endast en fiktiv rätt för den pensionsberättigade under det yrkesverksamma livet och kallas för rättighetsinnehavarens pensionsbehållning. Premiepensionen går däremot inte in i något fördelningssystem, utan fastställs individuellt för varje pensionsberättigad vars medel fonderas på ett premiepensionskonto å dennes räkning enligt SFB 64:2-5. Sedan år 2000 är det möjligt för den pensionsberättigade att själv påverka i vilka fonder som dennes pensionsbehållning placeras, vilket dock är frivilligt. Väljer den pensionsberättigade att inte själv styra placeringen, placeras medlen i enlighet med SFB 64:24 i Sjunde AP-fonden enligt lag (2000:192) om allmänna pensionsfonder.

Den pensionsberättigade har givits ytterligare en möjlighet att styra över premiepensionen genom att det införts en rätt att från en make till den andre maken överflytta intjänad

premiepensionsrätt. Möjligheten är frivillig och ska i så fall genomföras en gång per år och avse hela pensionsrättigheten.²⁰

2.3.2 Tjänstepension

Nästa del i det allmänna pensionssystemet utgörs av tjänstepension. Tjänstepension kompletterar den allmänna ålderspensionen, men de olika rättigheterna påverkar inte varandra utan läggs samman och utgör tillsammans den pensionsberättigades pension. Tjänstepensionen är, som namnet indikerar, kopplad till tjänstgöring. För att erhålla tjänstepension krävs en anställning och att ens arbetsgivare via avtal har utfäst sig att göra pensionsutbetalningar. Pensionen bygger antingen på ett kollektivavtal eller ett individuellt ingånget avtal arbetstagare och arbetsgivare emellan. Vad gäller de kollektivavtalsbaserade tjänstepensionerna så är dessa ett resultat av förhandlingar mellan arbetsmarknadsparterna och ingår vanligen som en del i en samlad uppgörelse om de villkor som ska gälla mellan parterna. För de avtal som ingås genom individuell förhandling mellan arbetstagare och arbetsgivare gäller avtalsfrihet, det uppställs därför inga krav på arbetsgivarens utfästelse utan den kan till exempel vara en muntlig överenskommelse mellan parterna.

Tjänstepensionen är indelad i två system, ett förmånsbestämt och ett premiebestämt. Det förmånsbestämde systemet garanterar den pensionsberättigade en viss procentsats av sin slutlön vid uppnådd pensionsålder, vilken arbetsgivaren ansvarar för att göra riktiga avsättningar till under arbetstagarens yrkesverksamma livstid. Den pensionsberättigade kan alltså inte påverka den summa som pensionen kommer att utgöra utan denna är redan förutsbestämd. Vad gäller det premiebestämde systemet gäller motsatsen, den enskilde arbetstagaren kan själv vara med och styra hur stor pensionen blir genom att göra vissa val. Systemet är uppbyggt på så sätt att de avsättningar som arbetsgivaren ska göra är redan bestämda, vilka betalas in till exempelvis ett försäkringsbolag.²¹ Den enskilde kan sedan välja olika placeringsalternativ för avsättningarna. Det faktiska pensionsutfallet blir därför en osäkerhetsfaktor beroende av bland annat hur hög avkastningen blir och hur hög förvaltningskostnad som tas ut.²²

²⁰ Brattström (2004), s 69 ff. Se även avsnitt 4.3.1 *Personliga rättigheter* för vidare utveckling av möjligheten till överflyttning av premiepensionsrätt mellan makar.

²¹ Prop 2004/05:165 *Nya regler för tjänstepensionsinstitut*, s 78 ff

²² <http://pensionsmyndigheten.se/Tjanstepensionen.html>, hämtat 2011-09-01 klockan 17.14

2.3.3 Privat pensionssparande

För att utöka sin pension kan var och en utöver den allmänna ålderspensionen och tjänstepensionen välja att spara till sin pension privat. Det finns huvudsakligen två former individen kan välja att spara till den privata pensionen genom, dels genom en så kallad pensionsförsäkring, dels genom individuellt pensionssparande (IPS). De båda alternativen bygger i mångt om mycket på samma principer, bortsett från att IPS enbart utgör ett sparande utan försäkringsmoment. Detta innebär att den pension som kommer att betalas ut är den pensionsbehållning som finns på pensionskontot, alltså den pensionsberättigades totala summa inbetalda avgifter, varken mer eller mindre. De närmare förutsättningarna för IPS återfinns i lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande (LIPS), där både förhållandet mellan den som pensionssparar och den som tillhandahåller sparandet regleras samt rörelsens verksamhet som sådan. Verksamheten benämns i LIPS 1:2 som pensionssparrörelse, och får bedrivas endast efter erhållet tillstånd av Finansinspektionen (FI) enligt LIPS 1:4. Tillstånd förutsätter bland annat att det kan antas att verksamheten kommer att uppfylla kraven på en sund pensionssparrörelse enligt LIPS 1:5 2 p, vilket enligt LIPS 1:3 innebär att rörelsen ska bedrivas så att allmänhetens förtroende för verksamheten upprätthålls och tillgångar på pensionsspararnas konton inte otilbörligen riskeras samt i övrigt så att rörelsen kan anses sund.

Vad gäller pensionsförsäkring, så är själva termen pensionsförsäkring skatterättslig och motsvarar civilrättsligt sett en livförsäkring. En livförsäkring är en typ av personförsäkring, för vilkas förutsättningar regleras närmare i försäkringsavtalslagen ((2005:104), nedan förkortad FAL). Det som kännetecknar denna typ av försäkring är att det belopp som försäkringen avser, försäkringsbeloppet, kan komma att betalas ut så fort som försäkringen trätt ikraft oavsett storlek på inbetalda premier. Systemet är kollektivt baserat och genom den samverkan och riskutjämning som sker inom kollektivet möjliggörs utbetalningar redan vid försäkringens ikraftträdande. Sådana försäkringar har oftast både ett sparmoment och ett försäkringsmoment inbakat. Försäkringsmomentet kan till exempel bestå i att försäkringstagaren erhåller pensionsutbetalningar under återstoden av sin livstid, oavsett om summan av inbetalda premier räcker till detta eller inte. Sparmomentet kan i sin tur sägas utgöras av just de inbetalda premierna, vilka troligen återgår till den pensionsberättigade genom framtida pensionsutbetalningar.²³ Det åligger försäkringsgivaren att tillse att det finns

²³ Brattström (2004), s 99 ff

medel att göra pensionsutbetalningar med, vilket av naturliga skäl är av stor betydelse för försäkringstagaren. Skyddsbehovet har ansetts vara stort, främst på grund av de allvarliga konsekvenser det skulle få ur ekonomiskt hänseende för försäkringstagare om försäkringsgivarna inte kan fullgöra sina åtaganden. Försäkringsgivarnas verksamhet står därför under särskild tillsyn i syfte att skydda försäkringstagarna och verksamheten styrs av bestämmelserna i försäkringsrörelselagen ((2010:2043), nedan förkortad FRL).²⁴ Regeverket innebär bland annat att tillstånd krävs för att få driva försäkringsrörelse enligt FRL 2:1, vilket bara får meddelas om det kan antas att de krav som uppställs i lagen kommer att efterlevas enligt FRL 2:4. Dessa krav regleras närmare i FRL 4 kap och innefattar bland annat att rörelsen måste drivas så att tillfredställande soliditet, likviditet och kontroll över de risker som bedrivande av försäkringsrörelse innebär, så att åtagandena gentemot försäkringstagarna kan fullgöras enligt 4:1. Försäkringstagarna har även rätt till information speciellt anpassad efter försäkringstyp i enlighet med 4:2.

Pensionsförsäkringar är idag skattesubventionerade under vissa omständigheter och har varit detta alltsedan kommunalskattelagens tillkomst år 1928 (numera ersatt av inkomstskattelagen (1999:1229), nedan förkortad IL). Syftet med att subventionera sparandet var och är fortfarande att stimulera människor att själva trygga sin ålderspension rent ekonomiskt.²⁵ Subventioneringen sker på så sätt att inbetalda premier till pensionsförsäkring är avdragsgilla varje år för den pensionsberättigade upp till ett värde om 12 000 kr enligt IL 59:5, och dras av mot den årliga arbetsinkomsten. När sedan den pensionsberättigade väljer att påbörja sina pensionsutbetalningar, beskattas dessa utbetalningar såsom inkomst enligt IL 10:2 och 10:5.²⁶ Dock ställs en rad villkor för att skattesubventioneringen ska vara giltig, vilka är uppställda i syfte att endast försäkringar tecknade för pensionsändamål ska gynnas skattemässigt. Innan dessa krav uppställdes var det vanligt att de skattegynnande reglerna användes för skatteflykt, men efter fortlöpande reformering av systemet är möjligheterna till skatteflykt numera små.²⁷ Villkoren regleras huvudsakligen i IL 58-59 kap, och innefattar bland annat krav på att några pensionsutbetalningar inte får göras före den pensionsberättigade fyllt 55 år enligt IL 58:10 och att utbetalningarna som huvudregel måste fortgå under minst en femårsperiod samt med

²⁴ Prop 2009/10:246 *En ny försäkringsrörelselag*, s 217

²⁵ SOU 1975:21 *Pensionsförsäkring: avdragsrätt vid inkomstbeskattningen för försäkringspremie och kontoavsättning m.m.*, s 49

²⁶ Prop 1992/93:187 *Individuellt pensionssparande*, s 85 f

²⁷ Prop 1975/76:31 *Om ändrade beskattningsregler för pensionsförsäkringar m.m.*, s 112

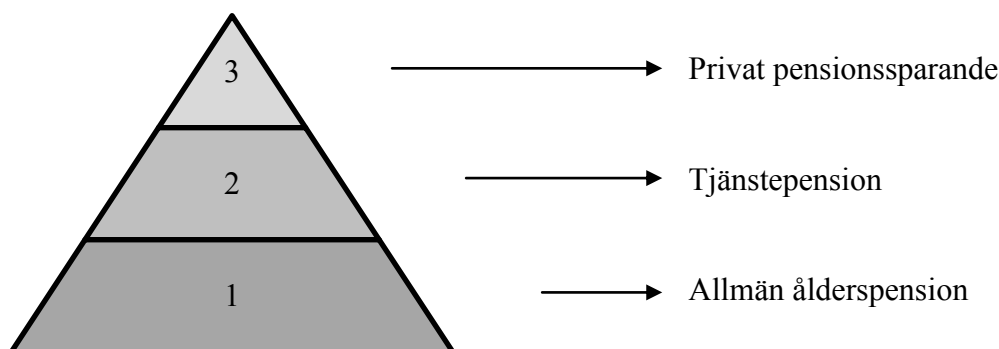
samma alternativt stigande belopp i enlighet med IL 58:11 och 58:14. De villkor som gäller för försäkringen får inte heller ändras under försäkringsperioden så att försäkringen inte längre uppfyller de krav som uppställs i IL 58-59 kap. De försäkringar som inte uppfyller kraven i IL 58-59 kap utgör istället för pensionsförsäkringar kapitalförsäkringar, med den huvudsakliga skillnaden i att några skattemässiga förmåner inte blir aktuella.²⁸

Även IPS är skattesubventionerat sedan år 1994 genom införandet av LIPS. Subventioneringen sker enligt samma förutsättningar som för pensionsförsäkring, och de krav som gäller för pensionsförsäkring gäller även för IPS i enlighet med LIPS 3:1-2 och IL 58:30. Dock krävs enligt LIPS 2:1 för att IPS ska vara skattesubventionerat att det väljs i någon av sparformerna inlåning, andelar i investeringsfond alternativt andra fondpapper, men den pensionsberättigade kan fritt under spartiden välja att placera om och fördela sitt sparande mellan de olika alternativen enligt LIPS 3:3 och även välja att helt byta det pensionsinstitut²⁹ som förvaltar sparandet enligt LIPS 3:9.

Det som kännetecknar det privata pensionssparandet är därmed individens möjlighet att själv påverka placeringen av sitt sparande, och den avkastning som sparandet eventuellt ger är beroende av de val som den pensionsberättigade själv valt att göra.

2.4 Sammanfattning

Det pensionssystem som nu är gällande i Sverige kan sammanfattas enligt följande tabell, genom den så kallade pensionspyramiden:

²⁸ Brattström (2004), s 119

²⁹ Definition av pensionssparinstitut återfinns i LIPS 1:2 3 p; och utgör ett ”företag som har fått tillstånd att driva pensionssparrörelse”, vilket i sin tur enligt 2 p innebär en ”verksamhet som består i att erbjuda allmänheten pensionssparavtal”.

Systemen påverkas som ovan nämnts inte av varandra, utan läggs bara ihop och utgör tillsammans den totala pensionsbehållningen. Hur stor varje individs pensionsbehållning blir, varierar beroende av de olika val och placeringar som individen har möjlighet att göra avseende pensionsavsättningar under sin yrkesverksamma livstid. Den allmänna ålderspensionen och tjänstepensionen har dock ett starkt samband med individens intjänade förvärvsinkomster, vilket inte i alla fall är något som individen själv råder över. Den faktor som individen i praktiken därför har störst möjlighet att påverka är det privata pensionssparandet, som helt och hållet bygger på frivillighet.

3 Makars egendomsförhållanden

3.1 Inledning

Ett äktenskap utgör ett juridiskt och oftast känslomässigt bindande avtal mellan två parter. Bakgrunden till varför två personer väljer att ingå äktenskap med varandra varierar från fall till fall och kan utgöras av alltifrån ett mer eller mindre uttalat samhälleligt krav för familjebildning till att enbart utgöra ett rent känslomässigt val om att leva tillsammans under sin samtida livstid. Oavsett bakomliggande syfte till ingåendet av äktenskap innebär ett sådant att vissa verkningar träder i kraft mellan makarna. Detta gäller inte minst för makarnas ekonomiska förhållanden. Hur egendomsordningen mellan makar gestaltar sig är dessutom av stor vikt för uppsatsens vidare utläggning, varför kapitlet ges relativt stort utrymme.

3.2 Historik

En lagstadgad äktenskapsrätt las i Sverige fram första gången i 1734 års giftermålsbalk (ÄGB). Innehållet i detta regelverk innebar vad gäller makarnas egendomsförhållanden att maken innehade rätt till två tredjedelar av den gemensamma egendomen, och maken hade i sin tur rätt till resterande en tredjedel. Makarna ansågs visserligen under äktenskapets bestånd äga denna egendom gemensamt, men mannen rådde i egenskap av husbonde över den.³⁰ ÄGB kom att bestå under en lång period, närmare bestämt fram tills år 1920 då nya giftermålsbalken (GB) infördes. GB var ett resultat av nordiskt samarbete och var vid sitt införande ett högst modernt regelverk. Den tidigare förhärskande synen på mannen som rådman över kvinnan bröts och ersattes med tanken om jämställdhet mellan makarna. Jämställdheten gällde framförallt ur ekonomiskt hänseende, vardera make skulle själv äga och förvalta sin egendom, dock med bibehållen giftorättsgemenskap innefattande en rätt till hälftindelning av egendomen vid äktenskapets upplösning. Med införandet av GB gjordes alltså den skillnaden att giftorätt inte längre innebar samäganderätt, utan istället ett latent anspråk på framtida delning av vardera makes giftorättsgods. Även möjligheterna att makarna beviljades upplösning av äktenskapet blev mer vidsträckta, bland annat infördes begreppet ”lång och varaktig söndring” som en möjlig grund.³¹ Enligt tidigare lagstiftning medgavs

³⁰ Agell, A & Brattström, M, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, Iustus Förlag 2008, s 90

³¹ A a s 22

skilsmässa enbart vid ”hor och egenvilligt övergivande”. Utgångspunkten skulle dock fortfarande vara, likt den varit även när ÄGB var gällande, att äktenskap i princip ska vara livslånga. Denna omständighet gjorde sig särskilt tydlig vad gäller just äktenskapets upphörande, skilsmässa kunde inte under annat än särskilda omständigheter uppnås omedelbart utan var tvunget att föregås av viss särlevnad mellan makarna.³²

GB kom så småningom att ersättas av ÄktB, vilken trädde i kraft 1 januari 1988. Att man valde att ändra namn från ”giftermålsbalk” till ”äktenskapsbalk”, berodde främst på att just ordet giftermål användes endast en enda gång i balken, och detta i just själva rubriken vilket ansågs missvisande för dess egentliga innehåll. Ordet giftermål ansågs även leda tankarna enbart till själva giftermålsakten, ordet äktenskap ansågs däremot vara av bredare betydelse och omfatta även äktenskapets bestånd och upplösning.³³ Den nya regleringen var framarbetad främst med syftet att kunna åstadkomma en bättre utjämning mellan en ekonomiskt stark make och en ekonomiskt svag sådan vid ett äktenskaps upplösning. Ett sådant resultat skulle åstadkommas bland annat genom att det infördes utökade möjligheter till att frångå huvudregeln om hälftindelning av makarnas egendom, så att ett mer rättvist fördelningsresultat skulle kunna uppnås ur ekonomiskt hänseende.³⁴ ÄktB gäller än idag och är den lag som i första hand tillämpas på det äktenskapsrättsliga området, där inkluderat äktenskapet och dess upplösning samt egendomsordningen mellan makarna.

3.3 Egendomslagen

Egendomsordningen mellan makar bygger på avtalsfrihet, det finns relativt få bestämmelser som alls reglerar avtal inom familjerättens område. Det finns dock vissa formkrav som uppställs i särskilda situationer, till exempel måste vissa åtgärder vad gäller egendom vidtas makarna gemensamt, vardera maken äger ej rätt att ensam utföra densamma. Själva ingåendet av äktenskap innebär inte heller någon förändring i ekonomiskt hänseende, vardera make utgör, liksom före äktenskapets ingående, ett eget självständigt rättssubjekt och svarar för sina tillgångar och skulder i enlighet med ÄktB 1:3. Principen om att vardera make råder över sin ekonomi är grundläggande och har gällt i svensk rätt ända sedan GB infördes år 1920.

³² Prop 1973:32 *Med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*, s 41

³³ Tottie, L & Teleman, Ö, *Äktenskapsbalken – En kommentar*, Norstedts Juridik 2010, s 17 ff

³⁴ Prop 1986/87:1, s 1

3.3.1 Giftorättsgods

Giftermålet som sådant innebär alltså ingen omedelbar förändring i makarnas egendomsförhållanden. Däremot medför ett äktenskap att makarnas egendom som huvudregel blir giftorättsgods enligt ÄktB 7:1. Att egendomen övergår till att vara giftorättsgods, med andra ord att makarna får giftorätt i varandras egendom, är av mindre betydelse under bestående äktenskap. Den innebär inte att make förvärvar äganderätt till den andre makens egendom, egendomen blir inte heller föremål för någon samäganderätt mellan makarna. Giftorätten utgör enbart ett under själva äktenskapet latent anspråk makarna emellan, att vid en framtida upplösning av äktenskapet, erhålla viss andel av den andre makens egendom.³⁵ Giftorätten aktualiseras därför normalt inte förrän äktenskapet mellan makarna har upplösts. Undantag finns dock, makarna kan exempelvis välja att under pågående äktenskap förrätta bodelning enligt ÄktB 9:1 2 st, vilket innebär att man mellan sig väljer att fördela den egendom som vid den aktuella tidpunkten utgör giftorättsgods. Ett sådant förfarande kan vidtas om makarna av någon anledning behöver bringa klarhet i ägarförhållandena avseende sina tillgångar. Syftet kan till exempel vara att makarna genom fördelning av egendomen vill åstadkomma en ekonomisk utjämning och självständighet mellan sig, vilket kräver att den ekonomiska sammanflätning som ett bestående äktenskap oundvikligen leder till behöver lösas genom att det gemensamma boet fördelas. Skatterättsliga spörsmål kan också vara en sådan anledning som påverkar makarna till att förrätta bodelning under bestående äktenskap.³⁶ Bodelning under pågående äktenskap förutsätter dock att makarna är överens både om att bodelning ska förrättas samt hur egendomen ifråga ska fördelas mellan dem. Det ska samtidigt påpekas att en bodelning av detta slag visserligen får den verkan att det klarläggs vad vardera maken fortsättningsvis äger, men egendomen som sådan utgör fortfarande giftorättsgods och ska således även ingå och fördelas i en eventuell framtida bodelning vid exempelvis äktenskapsskillnad.³⁷ För att kunna förrätta bodelning under pågående äktenskap förutsätts vidare att det kan klarläggas vem av makarna som äger viss egendom. Frågan behandlas inte i ÄktB utan får avgöras med hjälp av allmänna förmögenhetsrättsliga principer. Den allmänna utgångspunkten är därför den att den make som förvärvat (genom köp, gåva eller dylikt fång) eller på annat sätt bidragit till att viss egendom tillförts det gemensamma

³⁵ Teleman, Ö, *Bodelning – Under äktenskap och vid skilsmässa*, Norstedts Juridik 2003, s 23 ff

³⁶ Prop 1986/87:1, s 53

³⁷ Tottie & Teleman (2010), s 219 f

boet, även är att anse som egendomens ägare makarna emellan.³⁸ Vem som förvärvat viss egendom kan dock vara svårt att klargöra, då ett äktenskap för de flesta makar innebär både en känslomässig och ekonomisk sammanflätning. Det kan visa sig vara just en slump vem av makarna som i praktiken erlagt medel för förvärvandet av viss egendom. Rättsläget får anses vara i viss mån oklart och har varit föremål för utredning,³⁹ men någon lagreglering kom inte till stånd. Frågan torde inte heller ställas på sin spets vad gäller just bodelning som förrättas under pågående äktenskap, då som ovan nämnts ett sådant förfarande kräver att makarna är överens om förutsättningarna för bodelningen.

Det finns ytterligare ett undantag som leder till att giftorätten aktualiseras redan under äktenskapets bestånd. Undantaget återfinns i ÄktB 7:5-9 och innebär att viss av makarnas egendom är behäftad med så kallade rådighetsinskränkningar, vilket innebär att den förfoganderätt som endera maken normalt innehar att exempelvis sälja eller ge bort sin egendom, på olika sätt beskärs. Som utgångspunkt stadgas i ÄktB 7:5 att en make inte utan den andre makens samtycke får avhända sig, låta inteckna, hyra ut eller på annat sätt med nyttjanderätt upplåta fast egendom som utgör makarnas gemensamma bostad. Denne får inte heller avhända sig, pantsätta, hyra ut eller på annat sätt med nyttjanderätt upplåta annan egendom som utgör makarnas gemensamma bostad, samt inte heller avhända sig eller pantsätta makarnas gemensamma bohag. Bestämmelsen gäller med andra ord framförallt makarnas gemensamma bostad och bohag, och motiveras främst av sociala skäl. Makarna har ansetts böra skyddas mot överraskande dispositioner just vad gäller denna typ av egendom, då denna för de flesta är den egendom med störst praktisk betydelse.⁴⁰ I ÄktB 7:6 stadgas vidare att bestämmelserna i 7:5 om krav på samtycke av en make till en åtgärd av en andre maken gäller även när den andre maken har avlidit. Dödsboet efter den make som har avlidit måste därför, när man vidtar en sådan åtgärd, inhämta samtycke från den efterlevande maken. Det ska dock påpekas att den efterlevande genom sin roll som dödsbodelägare i de flesta redan är delaktig i förvaltningen av den avlidnes tillgångar, där inkluderat bostad och bohag, men det kan uppstå situationer där så inte är fallet. En sådan situation uppstår exempelvis när en boutredningsman utses att förvalta boet efter den avlidne i enlighet med bestämmelserna i ärvdabalken ((1958:637), nedan förkortad ÄB) 19 kap, vilken då har ensam behörighet att företräda boet gentemot tredje man. Undantag från samtyckeskravet i 7:5-6 gäller i de fall då

³⁸ Teleman (2003), s 27 f

³⁹ Prop 1986/87:1, s 131. Se även vidare SOU 1981:85 *Äktenskapsbalk: förslag*.

⁴⁰ Tottie & Teleman (2010), s 31 f och 170 ff

maken inte kan lämna giltigt samtycke eller om dennes samtycke inte kan inhämtas i rimlig tid enligt 7:7. Slutligen återfinns i 7:9 en möjlighet för domstol att ogiltigförklara och förordna om att egendom ska återgå för de fall där maken eller dödsboet efter en avliden make utan samtycke vidtagit någon sådan åtgärd som uppräknas i 7:5-6. Sammanfattningsvis kan det sägas om rådighetsinskränkningarna i ÄktB 7:5-9 att dessa innebär en slags medbestämmanderätt för maken, då den andre maken inte utan dennes godkännande kan vidta vissa förfoganden över sin egendom. Giftorätten aktualiseras på så sätt att den ena maken genom att ha ingått äktenskap kan sägas ha erhållit en ”rätt” till den andre makens egendom, vilken kan komma att realiseras närhelst under bestående äktenskap.⁴¹

3.3.2 Enskild egendom

Giftorätten omfattar i regel all makarnas egendom, både egendom som är förvärvad före äktenskapets ingående samt senare förvärvad sådan. Dock kan egendom genom vissa åtgärder göras om till enskild, vilket definieras i ÄktB 7:2. Där anges som utgångspunkt att egendom kan göras enskild genom att makarna själva avtalar om det i ett äktenskapsförord. De närmare förutsättningarna gällande upprättandet av äktenskapsförord anges i ÄktB 7:3. Där framgår bland annat att genom ett sådant avtal kan makarna välja att göra tidigare förvärvad egendom till enskild, senare förvärvad egendom till enskild alternativt båda delar. Makarna kan även genom upprättande av ett nytt äktenskapsförord ändra förutsättningar som uppställts i tidigare äktenskapsförord. Vidare kan egendom göras till den ene makens enskilda genom att någon utomstående medelst gåva eller testamente förordnar om att så ska vara fallet. Detta kan även ske genom att en utomstående i förmånstagarförordnande vid liv-, olycksfalls- eller sjukförsäkring alternativt pensionssparande enligt LIPS bestämmer att utfallande belopp till endera maken ska utgöra dennes enskilda egendom.⁴² Ett sådant förordnande förutsätter med andra ord dels att maken står som mottagare för utfallande belopp, dels att villkor uppställts om att beloppet ska utgöra makens enskilda egendom.⁴³ De båda möjligheterna att omvandla makarnas egendom till enskild får dock samma konsekvens, att giftorätt till egendomen i fråga faller, vilket i sin tur innebär att egendomen ska hållas utanför en framtida delning vid äktenskapets upplösning.

⁴¹ Tottie & Teleman (2010), s 178 ff

⁴² Eriksson, A, *Den nya familjerätten*, Norstedts Juridik 2011, s 17 f

⁴³ Grauers (2011), s 27

Sammanfattningsvis finns alltså två egendomslag vad gäller makar emellan, giftorättsgods och enskild egendom. Huruvida egendom tillhör det ena eller andra egendomslaget är som ovan nämns av mindre betydelse under bestående äktenskap, då makar vanligen delar på de tillgångar som man gemensamt äger, oavsett vem som står som rättmätig ägare till dom. Den dag som äktenskap dock av någon anledning upplöses, aktualiseras däremot egendomskategoriseringen, då giftorättsgods ska fördelas lika mellan makarna, medan enskild egendom ligger helt utanför delningen och fortsätter vid äktenskapets slut att vara enbart den makes som står som ägare till densamma.

3.4 Bodelning mellan makar

Före ett äktenskaps ingående utgör som ovan nämnts vardera partner i ett förhållande ett eget självständigt rättssubjekt, var och en svarar för sina tillgångar och skulder. Detta gäller även efter det att individerna ingått äktenskap, giftermålet som sådant innebär ingen förändring i makarnas egendomsförhållanden. Däremot medför ett äktenskap att makarnas egendom som huvudregel blir giftorättsgods enligt ÄktB 7:1, vilket dock är av mindre betydelse under bestående äktenskap. Gifträtten realiseras istället först när en bodelning ska förrättas mellan makarna i enlighet med ÄktB 10:1.⁴⁴ Bodelning mellan makar ska enligt ÄktB 9:1 genomföras i samband med att ett äktenskap upplöses, vilket kan ske antingen genom äktenskapsskillnad alternativt genom ena makens död. Bodelning kan även som ovan nämnts förrättas under bestående äktenskap enligt ÄktB 9:1 2 st, under förutsättning att makarna är överens. Det vanligaste är dock att bodelning görs i samband med äktenskapsskillnad. Äktenskapsskillnad regleras närmare i ÄktB 5 kap, där det i 5:1 stadgas att om båda makarna är överens om att äktenskapet ska upplösas, har de rätt till äktenskapsskillnad. Undantag gäller dock för det fall att någon av makarna stadigvarande bor tillsammans med eget barn under 16 år som står under den makens vårdnad alternativt att makarna begär det, då äktenskapsskillnad ska föregås av viss betänketid. Detsamma gäller enligt 5:2 om enbart den ena maken vill att äktenskapet ska upplösas, även då måste äktenskapsskillnad föregås av betänketid. Betänketiden måste vara minst sex månader enligt 5:3 och börjar löpa när talan väcks om äktenskapsskillnad genom makarnas gemensamma ansökan, eller när den ena maken delges den andre makens yrkande om äktenskapsskillnad. När sex månader har passerat har vardera make rätt att framställa särskilt yrkande om äktenskapsskillnad. Görs inte detta av någon av makarna inom ett år från det att betänketiden börjat löpa, faller begäran om

⁴⁴ Brattström (2004), s 33 f

äktenskapsskillnad och makarna fortsätter likt tidigare att vara gifta. Domstolen ska i detta fall avskrika målet i enlighet med ÄktB 14:14.

Ett äktenskap är upplöst när en dom på äktenskapsskillnad vinner laga kraft enligt ÄktB 5:6 och då ska som ovan nämnts makarnas egendom fördelas dem emellan genom bodelning. Fördelningen ska ske med utgångspunkt i de egendomsförhållandena som var för handen den dag som talan om äktenskapsskillnad väcktes vid domstol enligt ÄktB 9:2. Vid själva bodelningen delas det sammanlagda värdet av makarnas totala giftorättsgods lika mellan makarna, efter det att avdrag gjorts för respektive makes skulder enligt ÄktB 11:2 och 11:3. I ÄktB 10 kap stadgas dock att makarna från bodelning har rätt att från bodelning undanta viss typ av egendom som på grund av sin karaktär antingen inte naturligen alls kan delas, eller annars är av så stor personlig betydelse för make att en delning skulle te sig orimlig. Som utgångspunkt får make enligt ÄktB 10:2 från bodelning undanta viss personlig egendom, vilket gäller även om egendomen skulle utgöra giftorättsgods och därför normalt skulle likadelas vid bodelningen. Som personlig egendom räknas sådan egendom som uteslutande används för den ena makens personliga bruk, såsom till exempel kläder, glasögon och smycken. Rätten att undanta personlig egendom är dock begränsad till vad som är att anse vara skäligt. Enligt ÄktB 10:3 får make även från bodelning undanta egendom av särskilt slag, och även detta gäller liksom för personlig egendom i ÄktB 10:2 oavsett om egendomen ifråga utgör giftorättsgods eller inte. Egendom av särskilt slag utgörs av sådana rättigheter som antingen inte alls går att överlåta eller annars är av personlig art, till exempel omfattas fordran på lön och pensionsrättigheter i begreppet.⁴⁵ Egendom av särskilt slag kommer att utredas vidare nedan i kapitel 4.

3.4.1 Jämkning av bodelning

Giftorättens vida omfattning gör att det i vissa fall finns behov av att frångå den likadelningsprincip som giftorätten innebär vid äktenskapsskillnad. Lagstiftaren har därför infört en rad olika möjligheter till jämkning av bodelningsresultatet. Bland annat återfinns i ÄktB 12:1 den så kallade skevdelningsregeln, vilken anger att ”i den mån det särskilt med hänsyn till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt att en make vid bodelning ska lämna egendom till den andre maken i den omfattning som följer av 11 kap, ska bodelningen istället göras så att den

⁴⁵ Brattström (2004), s 42

förstnämnde maken får behålla mer av sitt giftorätts gods". Regeln innebär att under vissa förutsättningar en make kan komma att få behålla mer av sitt giftorätts gods än som varit fallet om det ordinarie bodelningsförfarandet med likadelning som utgångspunkt hade tillämpats. Däremot kan en tillämpning av regeln aldrig medföra att endera make tilldelas mer av av den andra makens giftorätts gods. Införandet av denna möjlighet till jämkning har motiverats framförallt med hänsyn till kortvariga äktenskap och att det inte ska vara möjligt för någon av makarna att ingå äktenskap enbart i syfte att "skilja sig till pengar". Dock kan även andra omständigheter komma att beaktas och det är en helhetsbedömning som ska göras i varje enskilt fall. Till exempel kan makarnas hälsotillstånd och yrkesstatus komma att påverka denna bedömning i någondera riktning. Det framfördes dock särskilt av lagstiftaren att regeln ska tillämpas restriktivt och enbart i de fall där en likadelning av giftorätts godset skulle framstå som oskälig.

Då jämkning i enlighet med ÄktB 12:1 aldrig kan medföra att endera make erhåller mer av den andre makens giftorätts gods än vid likadelning, har lagstiftaren infört fler möjliga åtgärder att tillgripa för att överföra egendom från en make till den andra i syfte att åstadkomma ett mer skäligt ekonomiskt resultat makarna emellan.⁴⁶ En ytterligare möjlighet att åstadkomma jämkning av bodelningsresultatet återfinns i ÄktB 6:7 och 6:8 2 p, vilket utgörs av endera makes rätt att erhålla engångsunderhåll av den andre maken. Syftet med ett sådant engångsunderhåll är att underlätta för en make som annars skulle få svårt att klara sin försörjning på egen hand efter äktenskapsskillnad.⁴⁷ Det förutsätter också att den ersättningskyldige maken har medel att erlagga underhåll med, att denne med andra ord förfogar över större medel än som går åt till dennes egen försörjning. Det ska dock påpekas att huvudregeln för eventuell underhållsskyldighet mellan makar är att denna ska utbetalas förtlöpande enligt 6:8 1 p och att engångsunderhåll kommer i fråga endast om det föreligger särskilda skäl. Sådana skäl kan till exempel vara att den ersättningspliktiga maken är av hög ålder, och då underhållsskyldighet i enlighet med ÄktB 6 kap i normalfallet faller när den ersättningspliktiga maken dör, den make som har rätt att erhålla underhåll riskerar att bli utan ersättning vid denna tidpunkt. Ett ytterligare skäl som angivits av lagstiftaren är det behov som den ersättningsberättigade kan ha av att skaffa sig ett ordentligt pensionsskydd efter

⁴⁶ Prop 1986/87:1, s 184 f

⁴⁷ Teleman (2003), s 155 och 175

äktenskapsskillnad.⁴⁸ Överflyttning av egendom genom utgivande av engångsunderhåll ska dock enbart komma i fråga i undantagsfall och främst i de situationer där endera maken blir helt eller nästan helt lottlös om det normala bodelningsförfarandet tillämpas. Bestämmelserna om skevdelning i ÄktB 12 kap torde vara de man i första hand tillämpar om jämkning av någon anledning krävs av bodelningsresultatet.

3.5 Sammanfattning

Sammanfattningsvis utgör bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad alltså ett förfarande där makarnas giftorättsgods fördelas mellan dem efter det att de ansökt om skilsmässa hos domstol. Förfarandet ska som utgångspunkt förrättas makarna emellan enligt ÄktB 9:5, alternativt, om de inte är överens, enligt ÄktB 9:7 med hjälp av en bodelningsförrättare i enlighet med bestämmelserna i ÄktB 17 kap. Över bodelningen ska sedermera ett så kallat avtal om bodelning upprättas, för vilket vissa formkrav gäller för dess giltighet, bland annat ska båda parter skriva under avtalet. Dock uppställs i ÄktB inga krav på vilket faktiskt innehåll som avtalet ska ha, men Högsta Domstolen (HD) har i sin praxis angett att avtalet i vart fall måste ange att ett skifte har skett av den egendom som det är fråga om, att hur fördelningen av tillgångar och skulder sen sker rent praktiskt är av mindre betydelse.⁴⁹ När avtalet om bodelning är undertecknat av båda makarna, är avtalet giltigt och dess innehåll bindande mellan makarna. Något krav på registrering hos myndighet uppställs inte när det rör sig om bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, till skillnad mot bodelning under bestående äktenskap vilket kräver registrering hos tingsrätt (TR) för giltighet enligt ÄktB 9:1 (från och med 2011-10-01 gäller registrering hos Skatteverket (SkV)). Det finns dock inget hinder mot att makarna frivilligt låter bodelningsavtal i anledning av äktenskapsskillnad registreras vid domstol.

⁴⁸ Prop 1978/79:12 *Om underhåll till barn och frånskilda, m.m.*, s 188 ff

⁴⁹ Agell & Brattström (2008), s 143 ff. Se även vidare NJA 1994 s 265.

4 Pensionsrättigheter och bodelning

4.1 Inledning

Huvudregeln vid bodelning är som ovan nämnts att all makarnas giftorättsgods ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad. Denna huvudregel har dock undantag och modifieras på en rad olika punkter, vissa rättigheter ska av olika anledningar hållas utanför den ekonomiska gemenskapen mellan makarna.⁵⁰ Detta gäller inte minst för det ovan nämnda exemplet som stadgas i ÄktB 10:3, där det föreskrivs att;

”Rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art skall inte ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. Dessutom skall pensionsrättigheter, även om de inte är av sådant slag som avses i första meningen, undantas från bodelning enligt vad som sägs i andra och tredje styckena.

Vid bodelning med anledning av en makes död skall en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte ingå i bodelningen. Detsamma gäller en rätt till pension som den efterlevande maken har på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst. Om pensionsparkontot eller försäkringen ägdes av den avlidna maken, tillämpas i stället bestämmelserna i lagen om individuellt pensionssparande eller försäkringsavtalslagen (2005:104).

Vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad skall en rätt till pension som någon av makarna har på grund av pensionssparavtal enligt lagen om individuellt pensionssparande helt eller delvis undantas från bodelningen, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att hela pensionsrätten ingick. Detsamma gäller rätt till pension på grund av en försäkring, om det belopp som skall betalas ut skall beskattas som inkomst och försäkringen gäller rätt till

- 1. ålderspension eller sjukpension, eller*
 - 2. efterlevandepension om det finns en rätt till utbetalning av pensionen vid bodelningen.*
- Lag (2005:107).”*

⁵⁰ SOU 1995:8 *Pensionsrättigheter och bodelning*, s 49

Stadgandet reglerar flera olika typer av rättigheter, men framförallt pensionsrättigheter ligger i förgrunden. Hur pensionsrättigheter av det slag som omnämns i ÄktB 10:3 ska behandlas vid bodelning mellan två makar i anledning av äktenskapsskillnad är det ämne som ska behandlas i förevarande kapitel, med fokus inriktat på det oskälighetsbegrepp som bakats in i ÄktB 10:3 3 st för privata pensionssparandens vara eller icke vara gällande bodelning i anledning av äktenskapsskillnad.

4.2 Historik

Hur pensionsrättigheter, och framförallt sådana som utgörs av någon form av privat pensionssparande, ska behandlas vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad är en fråga som historiskt sett varit föremål för diskussion vid ett flertal tillfällen. Första gången som lagstiftaren valde att reglera området var i och med införandet av GB år 1920. Denne framhävde då att vissa rättigheter på grund av sin natur eller om dem givna föreskrifter var så knutna vid den berättigades person, att den andre maken inte alls alternativt enbart under vissa särskilda förutsättningar kunde få del i dem genom bodelning.⁵¹ Huvudregeln var då den att privata pensionsrättigheter skulle ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, medan övriga pensionsrättigheter lämnades utanför delningen av ovan nämnda anledning. Regleringen utsattes dock för kritik, bland annat ansåg kritikerna det omotiverat att de olika pensionsförmånerna behandlades olika vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, trots att likheterna mellan förmånerna i praktiken var mycket stora. Exempelvis saknade den pensionsberättigade i stort sett möjlighet att disponera över alla typer av pensionsförmåner före uppnådd pensionsålder, där inkluderat privata pensionsrättigheter.⁵² Genom införande av 1987 års ÄktB ändrades därför huvudregeln till den motsatta gentemot vad som tidigare gällt, nu skulle rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande inte ingå i bodelning, om det inte med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrättigheten från bodelning. Inte heller övriga former av pensionsrättigheter, såsom tjänstepension, pension enligt reglerna i lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) och pension enligt det reformerade allmänna ålderspensionssystemet, skulle likt tidigare ingå i

⁵¹ Lagberedningens förslag till revision av giftemålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, *Förslag till Giftemålsbalk m.m.*, s 222

⁵² Prop 1986/87:1, s 161 ff

bodelning. Ändringarna var ett led i ett omfattande reformeringsarbete som pågått under en lång tid, i syfte att modernisera det äktenskapsrättsliga regelverket och anpassa det efter samhällsutvecklingen. Lagstiftaren ville framförallt åstadkomma en bättre utjämning mellan en ekonomiskt starkare respektive svagare make vid bodelning mellan dessa i anledning av äktenskapsskillnad, främst med hänsyn till fördelningen av deras egendom. Ytterligare ett syfte var som ovan nämnts att försöka nå en större konformitet mellan behandlingen mellan de olika pensionskategorierna, att allmän ålderspension, tjänstepension och privat pensionssparande alla skulle behandlas likadant vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, med andra ord att samtliga skulle undantas och därmed inte likadelas mellan makarna.⁵³

Lagstiftaren kom dock att återigen ändra uppfattning om hur privata pensionsrättigheter ska behandlas vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, och utfärdade 1994 direktiv om ändring av regleringen.⁵⁴ Det fördes många och långa diskussioner⁵⁵ vilket slutligen mynnade ut i att ÄktB ändrades den 1 januari 1999 till att huvudregeln åter skulle vara, liksom vid tiden för när GB var gällande, att privata pensionsrättigheter skulle ingå i bodelning, medan övriga pensionsformer även fortsättningsvis hamnar utanför delningen.⁵⁶ Motiven bakom att lagstiftaren återigen valde att ändra huvudregeln, var att även om man kunde se en utveckling mot att kvinnor förvärvsarbetade i högre utsträckning än vad dom tidigare hade gjort och i samma takt utökat sin pensionsbehållning, männen fortfarande totalt sett innehade ett bättre pensionsskydd än kvinnorna och därmed var att se som ekonomiskt starkare. Det anfördes i anslutning till detta att det visserligen är ett beaktansvärt intresse att de olika pensionskategorierna, allmän ålderspension, tjänstepension samt privata pensionssparande, i så stor utsträckning som möjligt ska likabehandlas vid bodelning, men att det samtidigt är

⁵³ Prop 1986/87:1, s 1 och s 38 f. Stycke 2 vilket stadgar att rätt till pensionsföräkring av sådant slag som normalt ska hållas utanför kan dras in i bodelningen, om det skulle vara oskäligt att hålla rättigheten utanför, tillkom dock senare efter ds 1989:41 *Vissa äktenskapsrättsliga frågor*, prop 1989/90:30 *Om vissa äktenskapsrättsliga frågor* och lagutskottets betänkande 1989/90:LU11 *Vissa äktenskapsrättsliga frågor*.

⁵⁴ Dir 1994:56 *Makars pensionsrättigheter vid bodelning*

⁵⁵ Se SOU 1995:8 för vidare utveckling av den diskussion som fördes. Bland annat diskuterade man huruvida pensionsrättigheter huvudsakligen representerar ett ekonomiskt värde och därför ska ingå i bodelning alternativt att det främst utgör en del av var och en av makarnas framtida möjlighet att försörja sig efter äktenskapets upphörande och att delning av rättigheterna av denna anledning enbart borde komma i fråga i undantagsfall, se a bet s 63 ff.

⁵⁶ Prop 1997/98:106 *Pensionsrättigheter och bodelning*, s 1

minst lika viktigt att det finns möjlighet att ojämnheter i makarnas pensionsförhållanden kan utjämnas. Detta mot bakgrund i det som ovan nämnts den situation som råder där kvinnor generellt sett har ett sämre pensionsskydd än män, tillsammans med att vid en eventuell framtida skilsmässa där kvinnan efter skilsmässan har små möjligheter att förbättra sina pensionssförhållanden. Att låta privat pensionssparande ingå i bodelning i anledning av äktenskapsskillnad skulle enligt lagstiftaren innebära att kvinnans behov av skydd bättre tillgodosågs.

Ytterligare skäl till att återigen låta privat pensionssparande ingå i bodelningen ansågs vara att denna pensionskategori alltmer kommit att utgöra en form av sparande för befolkningen och inte lika mycket ett försörjningsskydd för livet efter uppnådd pensionsålder, som tanken från början varit med införandet av det privat pensionssparandet. Lagstiftaren framhävde att det privata pensionssparandet i princip helt saknar försäkringsinslag och av den anledningen skiljer sig sparandet från de övriga pensionskategorierna, som alla innefattar någon form av försäkringsinslag. Då något sådant inslag inte innefattas i det privata pensionssparandet, utan utgör just bara ett sparande, det därför ansågs i bodelningssammanhang böra behandlas likadant som makarnas övriga sparande, såsom banktillgodohavanden och andra tillgångar av ekonomiskt värde.⁵⁷ Skälen att undanta privat pensionssparande från bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad ansågs därför sammantaget inte längre vara lika starka, varpå regeln ändrades. Någon ändring har efter år 1999 inte gjorts beträffande de olika pensionsrättigheternas behandling vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, utan huvudregeln är alltsedan dess att privata pensionsrättigheter ska ingå, medan övriga pensionsrättigheter i regel lämnas utanför.

4.3 Egendom av särskilt slag

Regleringen kring pensionsrättigheters behandling vid bodelning mellan makar återfinns numera i ÄktB 10:3. ÄktB 10:3 utgör som ovan nämnts undantag från den annars gällande huvudregeln i ÄktB 10:1 om att all makarnas giftorättsgods ska ingå i bodelning mellan dem. Detta gäller givetvis enbart såvida egendomen inte är enskild sådan enligt ÄktB 7:2 och redan av den anledningen ska hållas utanför bodelning mellan makar.

⁵⁷ Prop 1997/98:106, s 34 ff

4.3.1 Personliga rättigheter

I ÄktB 10:3 1 st anges att make från bodelning får undanta så kallad egendom av särskilt slag, vilket utgörs av sådana rättigheter som antingen inte alls går att överlåta eller annars är av personlig art, om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten att låta den ingå i bodelningen. Egendomen ifråga kan mycket väl vara både oöverlåtbar och av personlig art, men behöver inte vara det för att falla inom bestämmelsen. Egendom som benämns vara av särskilt slag utgör i egentlig mening giftorättsgods, men har på två grunder ansetts av lagstiftaren inte böra ingå i bodelningen. Den första grunden som motiverar att egendom utesluts ur bodelning utgörs av att vissa typer av egendom inte alls går att överföra. Att dom därför undantas helt från bodelning faller sig naturligt med tanke på att då bodelning kan komma att innebära att egendom flyttas från en make till en annan, rättigheter som är oöverlåtbara för maken själv därför inte heller bör kunna överföras genom bodelning då detta i praktiken skulle få samma konsekvenser som om maken själv överlätit rättigheten. Vilka rättigheter som avses anges dock inte i bestämmelsen, utan måste behandlas från fall till fall.

En grov indelning kan dock göras av olika rättigheter som kan komma att omfattas utifrån huruvida rättigheterna anses vara oöverlåtbara på grund av a) sociala skäl till den berättigade, b) hänsyn till den förpliktades intresse alternativt c) villkor som uppställts genom en benefik rättshandling av tredje man. Till den första kategorin räknas bland annat underhålls- och studiebidrag, lön och pension, såvida beloppet inte är förfallet till utbetalning, beloppet ingår då i makens bodelningsbara egendomsmassa.⁵⁸ Vad gäller pension, och mer specifikt allmän ålderspension, finns ett uttryckligt överlåtelseförbud stadgat i SFB 107:9 vilket anger att allmän ålderspension varken kan överlåtas, pantsättas eller utmätas. Mer omdiskuterat är huruvida tjänstepension omfattas av de rättigheter som inte ska ingå i bodelning på grund av att rättigheten är oöverlåtbar, men även för dessa gäller som huvudregel att de anses vara oöverlåtbara. Detta stadgas vanligen redan i pensionsavtalet som sådant, främst av den anledningen att det är en förutsättning för att arbetsgivaren i sin tur ska få göra avdrag för pensionsavsättning i deklarationen enligt IL 28:2 och 58:16. Frågan har också behandlats i praxis, bland annat i NJA 1936 s 251 där HD fastslog att tjänstepension i egentlig mening är att likställa med en fordran på redan utfört arbete då rättighetsinnehavaren avstått lön under sitt yrkesverksamma liv till förmån för utbetalningar under ett senare skede i livet. Att tjänstepension kan sägas vara att likställa med lön innebär i sin tur att det innefattas av det

⁵⁸ Agell & Brattström (2008), s 102 ff

uttyckliga överlåtandeförbudet i SFB 107:9, och är därmed oöverlåtbar även på den grunden.⁵⁹ Den andra kategorin, rättigheter som är oöverlåtbara med hänsyn till den förpliktades intresse, kan även den sägas innefatta lön, då det ligger i dens intresse som är förpliktad att utge lön, arbetsgivarens, att den berättigade inte förlorar incitament att utföra ett fullgott arbete. Även rätt till jakt och fiske, gravrätt och hyresrätt (under vissa förutsättningar) är exempel på olika rättigheter som anses vara oöverlåtbara med hänsyn till den förpliktades intresse eller i övrigt ligger i motpartens intresse att de kvarstannar hos rättighetsinnehavaren. Den sistnämnda kategorin, rättigheter som är oöverlåtbara på grund av villkor som uppställts genom en benefik rättshandling av tredje man, vanligen genom gåva eller testamente, vars villkor kan vara uppställda av en rad olika anledningar. Ett alternativ är det att man vill trygga successionen av viss egendom och därför anger villkor om specifik mottagare av densamma, till exempel sina legala arvingar.⁶⁰

De rättigheter som därför får undantas såsom egendom av särskilt slag på grund av dess oöverlåtbarhet är som ovan visats av vitt skilt slag, men då ett överlåtelseförbud oftast framgår av lag, avtal alternativt i gåvohandling, ställer det sällan till problem att fastställa om sådant förbud föreligger eller inte. Svårare kan det vara att fastställa om man har att göra med någon rättighet som faller inom den andra grunden, egendom som är av sådan personlig art att den med hänsyn härtill ska undantas från bodelning. En bedömning får i dessa situationer göras från fall till fall, där vägledning bland annat kan nås genom att konstatera huruvida rättigheten är utmätningsfri eller inte. De flesta rättigheter som är av sådan personlig art som hänvisas i bestämmelsen är dessutom utmätningsfria enligt bestämmelserna i utsökningsbalken ((1981:774), förkortad UB) 5 kap. Föreligger därför utmätningsfrihet i enlighet med UB är i regel kravet på personlig anknytning enligt ÄktB 10:3 1 st även det uppfyllt. Exempel på rättigheter som lyfts fram som innehavande av sådan personlig

⁵⁹ Brattström (2004), s 47 f och s 226. Se för vidare utveckling även NJA 1913 s 496, där en tjänsteman pantförskrivit sin nästkommande lön, vilket av HD ansågs inte kunna göras med giltig verkan. Det har på senare tid förts en diskussion kring huruvida så kallade tjänstepensionsförsäkringar eventuellt skulle vara av sådant slag att de ska ingå i bodelning mellan makar, främst på grund av att arbetstagaren vad gäller dessa försäkringar i vissa fall själv har ett bestämmande inflytande över försäkringen ifråga och därmed torde incitament för likabehandling med övriga individuella pensionssparanden finnas. Se för vidare utveckling tidskriften Advokaten nr 4 2003, Årgång 69, *Behandling av tjänstepensionsförsäkring vid bodelning mellan makar*.

⁶⁰ Agell & Brattström (2008), s 104 f

anknytning är vissa immateriella sådana, såsom upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.⁶¹

Vad gäller allmän ålderspension framgår det som ovan nämnts att sådan rätt varken får överlåtas, pantsättas eller utmätas enligt SFB 107:9 vilket i sin tur innebär att pensionsrättigheten som huvudregel inte ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad enligt ÄktB 10:3 1 st. Undantag från detta kan dock sägas gälla beträffande den del av den allmänna ålderspensionen som premiepensionen motsvarar. Detta då det i och med införandet av det nya pensionssystemet, den allmänna pensionen,⁶² givits en möjlighet till överföring av pensionsrätt inom det så kallade premiereservsystemet. Möjligheten innebär att det från den ena maken till den andra går att successivt överföra intjänad premiepensionsrätt enligt SFB 61:11, under de särskilda förutsättningar som framgår av SFB 61:11-16, bland annat ska överföringen göras en gång per år och avse hela den premiepensionsrätt som make intjänat under förevarande år. Konsekvensen av en sådan överföring av premiepensionsrätt blir att den givande makens pensionsrätt minskar och mottagande makes rätt ökar i motsvarande mån. Ett sådant förfarande är dock förknippat med vissa svårigheter och det har också kritiserats ur flera hänseenden.⁶³ Kritiken har framförallt riktats mot det faktum att sådan överflyttning visserligen innebar att mottagande make erhöll en större premiepensionsrätt, men om denne make samtidigt erhöll garantipension, denna pensionsrättighet skulle minska i motsvarande mån. Givande makes pensionsrättighet minskade dock oavsett, vilket i praktiken fick resultatet att staten gjorde den största ekonomiska vinningen på en sådan överflyttning av premiepensionsrättigheter. Problemet är numera löst genom SFB 67:19, där det stadgas att eventuell överflyttning av sådan premiepensionsrättighet inte ska påverka makarnas garantipension.⁶⁴

4.3.2 Privata pensionsrättigheter

Som ovan nämnts ska varken allmän ålderspension eller tjänstepension som huvudregel ingå i bodelning mellan makar med hänsyn till vad som stadgas i ÄktB 10:3 1 st. Vad sedan gäller privata pensionsrättigheter, är dessa rättigheter i regel inte av det slag som anges i

⁶¹ Ds 2005:34 *Några bodelningsfrågor*, s 94 f

⁶² Se ovan avsnitt 2.3 *Den allmänna pensionen* för vidare utveckling av pensionssystemet.

⁶³ Ds 1997:67 *Inkomstgrundad ålderspension – finansiella frågor m.m.*

⁶⁴ Brattström (2004), s 90 ff

bestämmelsen. De ska därför tas med i bodelning mellan makar och rätteligen delas lika mellan de inblandade parterna. Från detta stadgas dock undantag i ÄktB 10:3 2-3 st. I ÄktB 10:3 2 st anges att vid bodelning i anledning av ena makens död, ska privata pensionsrättigheter som den efterlevande maken innehar undantas i sin helhet, vilket har motiverats med att det vore olyckligt om den efterlevandes privat sparade pensionsrättigheter ökar den avlidnes arvingars andel ur kvarlåtenskapen alternativt används för att tillgodose deras laglotsanspråk. Efter en makes död finns för den efterlevande dessutom vanligen ett behov av att så långt som möjligt bevara en relativt oförändrad ekonomisk situation, i vart fall under en övergångsperiod.⁶⁵ Innehas däremot de privata pensionsrättigheterna av den make som har avlidit, ska bestämmelserna i LIPS och FAL tillämpas. Utfallet blir enligt dessa bestämmelser beroende av huruvida den avlidne gjort ett så kallat förmånstagarförordnande eller inte, vilket innebär att försäkringstagaren har förordnat om att viss person alternativt vissa personer, vilka benämns förmånstagare, ska erhålla det utfallande värdet. Har ett sådant förordnande gjorts, tillfaller värdet av det privata pensionssparandet den person alternativt de personer som förordnandet utpekar och ingår därmed inte i den avlidnes kvarlåtenskap. Har ett sådant förordnande däremot inte gjorts, ingår värdet av pensionssparandet i kvarlåtenskapen efter den avlidne, vilken sedermera ska fördelas mellan efterlevande make eller sambo, arvingar och universella testamentstagare enligt bestämmelserna i ÄB.⁶⁶

I ÄktB 10:3 3 st stadgas vidare att även vid äktenskapsskillnad får under vissa förutsättningar privata pensionsrättigheter lov att undantas. I normalfallet gäller att rätt till pension på grund av privat pensionsförsäkring eller pension på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad. Undantag gäller dock för de fall där det är motiverat att pensionsrättigheten undantas, om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden eller omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att låta rättigheten ingå. Som framgår av bestämmelsen är det enbart de privata pensionssparanden som uppfyller kraven för pensionsförsäkring samt IPS som kan undantas från bodelningen,⁶⁷ därmed omfattas till exempel inte kapitalförsäkringar. För pensionsförsäkring görs även ett tillägg i ÄktB 10:3 3 st 2 p, vilket stadgar att vad gäller efterlevandepension så krävs även att det finns en rätt till

⁶⁵ Prop 1997/98:106, s 26

⁶⁶ Eriksson (2011), s 31 och s 107 ff

⁶⁷ Se ovan avsnitt 2.3.3 *Privat pensionssparande* för vidare utveckling av de krav som uppställs för att privat pensionssparande ska utgöra pensionsförsäkring alternativt IPS.

utbetalning av pensionen vid bodelningen, för att pensionsrättigheten ska kunna undantas från bodelning. En pensionsförsäkring kan kompletteras med efterlevandeskydd, ett slags tillägg som den försäkrade kan välja att göra för att trygga sina efterlevande vid sin bortgång. Tillägget innebär att den försäkrades efterlevande övertar dennes rätt till pensionsutbetalningar om denne skulle avlida, vilket då utgår i form av efterlevandepension. Det är denna slags efterlevandepension som avses i ÄktB 10:3 3 st 2 p, och för att kunna undantas från bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad förutsätts därför att efterlevandepensionen förordnats att utbetalas till en förmånstagare och att rätt till utbetalning föreligger till denne.⁶⁸

Det finns vidare inget som hindrar att makarna, om dom är överens om det, undantar hela eller delar av pensionsrättigheten från bodelningen enligt ÄktB 10:4 3 st. En sådan överenskommelse kan visserligen komma att innebära att den ena av makarna förvärvar mer av den andre makens giftorätts gods än som varit fallet om man tillämpat bodelningsreglerna med likadelning som utgångspunkt, men under förutsättning att makarna är överens om utfallet råder som ovan nämnts avtalsfrihet i stor utsträckning mellan makar, även så i detta fall och en sådan överenskommelse är således giltig.⁶⁹

4.4 Oskälighetsbegreppet

Huvudregeln enligt ÄktB 10:3 3 st är alltså att privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad med undantag för de fall där det skulle vara oskäligt att rättigheten delas mellan makarna, med andra ord att det mot den ena makens vilja vid oskälighet finns möjlighet att helt eller delvis undanta pensionsrättigheten från bodelningen. En skälighetsbedömning ska därför göras som utgångspunkt, där bestämmelsen anvisar att makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt ska beaktas, någon turordning mellan faktorerna anges dock inte utan båda ska beaktas i lika mån. Vad gäller ekonomiska förhållanden ska framförallt det värde som pensionsrättigheten motsvarar ställas i relation till värdet på makarnas övriga tillgångar. Ett privat pensionssparande med lågt värde motiverar sällan ett undantagande, men kan i vissa fall ändå undantas, exempelvis om sparandet tillhör den make med mindre andel övriga tillgångar av ekonomiskt värde. Även ett privat pensionssparande med stort ekonomiskt värde kan komma att undantas efter en

⁶⁸ Grauers (2011), s 39 ff

⁶⁹ Tottie & Teleman (2010), s 304

skälighetsbedömning, dock naturligen mera sällan än när det gäller pensionssparanden med lågt värde. Ett skäl att undanta rättigheten kan i sådana fall vara att även den andre maken har en motsvarande rättighet som inte heller den ska delas i bodelningen.⁷⁰ Just hur makarna har sina pensionsrättigheter ordnade, har framhävts vara av särskilt stor betydelse vid skälighetsbedömningen. Är makarna relativt jämbördiga ur detta hänseende, bör undantagsregeln inte tillämpas. Så kan dock bli fallet om den ena av makarna har sitt pensionsskydd ordnat främst genom privat pensionssparande medan den andra maken har sitt skydd tillgodosett genom allmän ålderspension och tjänstepension, vilket i regel inte ska ingå i bodelningen. I dessa fall torde oskälighetskravet vara uppfyllt och även den andra makens pensionsrättigheter (i form av privat pensionssparande) undantas i enlighet med ÄktB 10:3 3 st för att undvika ett orimligt bodelningsresultat.

När det sedan gäller de omständigheter i övrigt som ska beaktas vid skälighetsbedömningen, har lagstiftaren uttalat att det inte bör komma i fråga att tillämpa undantagsregeln då det privata pensionssparandet mer framstår som en form av kapitalplacering alternativt skatteplaneringsinstrument än som ett ordinärt pensionsskydd. En sådan bedömning ligger väl i linje med hänsyn till att övriga former av kapitalplaceringar, banktillgodohavanden och dylikt, ska ingå i bodelningen och någon särreglering bör därför inte tillämpas för de fall där man valt att placera sina tillgångar i ett pensionssparande. Ytterligare en omständighet som bör vägas i skälighetsbedömningen är hur finansieringen av pensionsskyddet skett, om makarna gemensamt bidragit till uppbyggnaden av sparandet eller om enbart den ena av dem har bidragit. Då som ovan nämnts lagstiftningen på området för privata pensionsrättigheters behandling vid bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad har ändrats vid flera tillfällen, kan även en sådan omständighet att den huvudsakliga finansiella uppbyggnaden av pensionsskyddet skett under en sådan tidsperiod då rättigheten inte skulle ingå i en bodelning, tala för att undantagsregeln ska tillämpas och rättigheten därmed undantas från delning.⁷¹

4.4.1 Oskälighetsbegreppet och sambandet med jämkning av bodelning

Under senare utredningsarbete har frågan om makarnas privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning eller inte, och särskilt i samband med skälighetsbedömningen som numera återfinns

⁷⁰ Prop 1997/98:106, s 63 f

⁷¹ Tottie & Teleman (2010), s 299

i ÄktB 10:3 3 st, kopplats samman med andra frågor av betydelse vid fördelningen av makarnas egendom vid äktenskapsskillnad. Fokus har i denna diskussion bland annat legat på behovet av att utjämna pensionsrättigheter mellan makar, framförallt om det alls finns ett behov och hur detta behov i så fall på bästa sätt ska tillgodoses. Främst är det sambandet med rätten till underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad som diskuterats och utretts, och även sambandet med skevdelningsregeln i ÄktB 12:1 är något som berörts i diskussionen.⁷² Vad gäller sambandet med eventuell underhållsskyldighet efter äktenskapsskillnad, så är denna fråga i egentlig mening skild från bodelningen och fördelningen av egendomen som då ska göras. Dessa frågor har dock kopplats samman bland i förarbetena till ÄktB och vid 1999 års ändring av lagen justerades även underhållsreglerna för att bättre anpassas till behandlingen av makarnas pensionsrättigheter vid äktenskapsskillnad. Numera anges det i ÄktB 6:7 2 st att det vid prövningen om huruvida rätt till underhållsbidrag föreligger eller inte, det ska beaktas huruvida den behövande maken behöver bidrag för att skaffa sig ett pensionsskydd. Det anges även att det vid bedömningen om huruvida underhållsbidraget ska utgå i form av en engångssumma eller inte enligt ÄktB 6:8, att det är av betydelse om maken behöver ett bidrag för att skaffa sig ett pensionsskydd, vilket är en omständighet som talar för att underhållsbidraget bör utgå i form av en engångsutbetalning. Syftet med denna anpassning var att lagstiftaren ansåg att det var av stor vikt att pensionsskyddets betydelse uppmärksammades vid underhållsfrågan, varför det numera framgår explicit av lagtexten.⁷³ Denne har även uttalat att underhållsbidrag kan användas som ”ett rent bodelningskorrektiv” när resultatet av fördelningen av makarnas egendom i anledning av äktenskapsskillnad blir orimlig och denna ojämna fördelning inte kan justeras med hjälp av de övriga möjligheter till jämkning av bodelningsresultatet som ÄktB tillhandahåller. Möjligheten ska dock användas enbart i de fall då en make står helt eller nästan helt utan egendom, medan den andra maken tilldelas egendom av stort värde, till exempel på grund av att dennes egendom till största del varit enskild sådan enligt bestämmelserna i ÄktB 7:2. Att egendomen istället utgjorts av pensionrättigheter som inte ska ingå i bodelning på grund av äktenskapsskillnad torde i praktiken kunna vara att jämföra med att den varit enskild sådan. Om jämkning av bodelningsresultatet därför fordras med beaktande av ena maken bristande pensionsskydd i förhållande till den andre maken, går det att finna stöd i ÄktB 6:7 2 st för att underhållsbidrag kan användas som möjlighet till att justera ett sådant orimligt bodelningsresultat

⁷² Se ovan avsnitt 3:4 *Bodelning mellan makar* för vidare utveckling av underhållsskyldighet mellan makar efter äktenskapsskillnad enligt ÄktB 6:7-8 och skevdelningsregeln i ÄktB 12:1.

⁷³ Prop 1997/98:106, s 47 f

uppkommer.⁷⁴ Det ska dock slutligen uppmärksammas att reglerna om underhållsbidrag ska tillämpas restriktivt och att det krävs betydligt starkare skäl för att underhållsbidrag ska utgå enligt ÄktB 6:7-8 vad gäller makarnas behov av pensionsskydd i jämförelse med att en jämkning enligt ÄktB 12:1 alternativt 10:3 3 st ska genomföras.⁷⁵

Vad vidare gäller just för sambandet mellan ÄktB 10:3 3 st och skevdelningsregeln i ÄktB 12:1, så kan dessa i vissa fall vara tillämpliga samtidigt. Skevdelningsregeln har dock den begränsningen att den enbart kan leda till att den make som står som ägare till mest giftorättsgods får behålla mer av detta än som varit fallet om det ordinarie bodelningsförfarandet med likadelning som utgångspunkt hade tillämpats, det kan med andra ord aldrig leda till någon överflyttning av egendom från ena maken till den andra på det sätt som ÄktB 10:3 3 st kan.⁷⁶ Vid kortvariga äktenskap är det dock av mindre betydelse om det i slutändan är skevdelningsregeln i ÄktB 12:1 eller ÄktB 10:3 3 st som tillämpas för att låta ena maken behålla sitt privata pensionssparande alternativt undanta det, för de fall där det rör sig om den make vilken behöver förstärka sin ställning som innehar både det privata pensionssparandet och dessutom är den make som står som ägare till en större mängd giftorättsgods.⁷⁷ Före 1999 års ändring av ÄktB var äktenskapets längd även det en faktor som angavs som en omständighet att beakta tillsammans med makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt vid skälighetsbedömningen avseende privata pensionsrättigheter, men lagstiftaren valde att ta bort denna omständighet som en särskild sådan att beakta vid bedömningen. Skälen till denna ändring angavs vara att den make som äger minst giftorättsgods rimligen inte som skäl till att undanta ett privat pensionssparande ska kunna ange att det rört sig om ett kortvarigt äktenskap, samtidigt som den make vilken äger mest giftorättsgods istället för ÄktB 10:3 3 st kan använda sig av skevdelningsregeln i ÄktB 12:1 för att få sin rätt att undanta ett privat pensionssparande tillgodosedd.⁷⁸

⁷⁴ Prop 1997/98:106, s 58

⁷⁵ Brattström (2004), s 151

⁷⁶ Tottie & Teleman (2010), s 298

⁷⁷ Prop 1997/98:106, s 64

⁷⁸ A prop s 43

4.5 Sammanfattning

Sammanfattningsvis är huvudregeln som ovan nämnts enligt ÄktB 10:3 3 st att privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, med undantag för de fall där det skulle vara oskäligt att rättigheten delas mellan makarna. Det ska framhållas att det är en helhetsbedömning som ska göras i varje enskilt fall huruvida det privata pensionssparandet ska undantas från bodelningen mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad eller inte, där både makarnas ekonomiska förhållanden såväl som omständigheterna i övrigt ska vägas in. Båda dessa grunder ska beaktas och ingen av dem ska väga tyngre än den andra vid skälighetsbedömningen. Det kan i vissa fall vara så att det finns omständigheter som pekar i olika riktningar, vilka sammantaget antingen kan balansera upp varandra och därför innebära att pensionssparandet ska ingå i bodelningen enligt huvudregeln i ÄktB 10:1 alternativt leda till ett oskäligt bodelningsresultat med följden att pensionssparandet undantas enligt undantagsregeln i ÄktB 10:3 3 st. Hur utfallet slutgiltigt blir i det enskilda fallet blir därför beroende av de olika omständigheter som förekommer i just det fallet.

5 Sammanfattning och analys

Under en lång period har det varit en omdebatterad fråga huruvida privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad eller inte. Redan i samband med införandet av GB år 1920 var frågan uppe för diskussion, vilken alltsedan dess har fortgått. Dessa pensionsrättigheter representerar ofta en stort förmögenhetsvärde för de inblandade parterna, med andra ord makarna, och är i många fall ojämnt fördelade mellan dom. I kombination med en trend gentemot en ökad skilsmässofrekvens, leder det till att frågan om privata pensionsrättigheters vara eller icke vara i bodelningssammanhang berör en stor och ökande andel av den svenska befolkningen.⁷⁹

Enligt nu gällande huvudregel ska alltså privata pensionsrättigheter ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad, med undantag för de fall där det är oskäligt att rättigheten ingår i bodelningen. Denna huvudregel har dock ändrats vid flera tillfällen, senast år 1999 då huvudregeln ändrades från att vara den motsatta, före ändringen skulle privata pensionsrättigheter inte ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad om det inte med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta rättigheten från bodelningen. Skälen bakom införandet av den tidigare gällande huvudregeln var framförallt att åstadkomma likformighet mellan de olika pensionskategorierna och behandlingen av dem i samband med bodelning på grund av äktenskapsskillnad. Som motargument gentemot detta anfördes i förarbetena till den nyare ändringen att sådana incitament inte längre förelåg, inte minst med tanke på att det vid införande av det reformerade allmänna ålderspensionssystemet skulle möjliggöras att intjänade pensionsrättigheter inom systemet skulle kunna delas mellan makar, det därför inte längre fanns skäl att hålla de privata pensionsrättigheterna utanför bodelning då någon likformighet inte längre var för handen. Genom att låta de privata pensionsrättigheterna som huvudregel ingå i bodelning ansåg lagstiftaren att bodelningsreglerna bättre anpassades utefter det nya reformerade pensionssystemet.⁸⁰ Frågan är dock komplicerad, vilket inte minst bekräftas av den obeslutsamhet som lagstiftaren uppvisat genom det antal gånger som frågor kring de privata pensionsrättigheternas vara eller

⁷⁹ Agell & Brattström (2008), s 110

⁸⁰ Prop 1993/94:250, s 139 f och bet 1993/94:SfU24 *Reformering av det allmänna pensionssystemet*, s 28

icke vara i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad har varit uppe för diskussion.

Det har i förarbetena till ÄktB framhävts att hur man rent faktiskt väljer att ställa sig i frågan huruvida privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelningen eller inte, i mångt och mycket bygger på hur man väljer att betrakta pension. Det finns flera olika synsätt att betrakta privata pensionsrättigheter i samband med äktenskapsskillnad, ett sätt att se på det är rättigheten såsom huvudsakligen vara av ekonomisk art och därför bör behandlas likadant som makarnas övriga tillgångar av ekonomiskt värde, det vill säga delas lika vid bodelningen. Ytterligare ett sätt att se de privata pensionsrättigheterna på är såsom varande en del av var och en av makarnas framtida möjlighet till försörjning efter äktenskapets upphörande, vilket skulle motivera att delning enbart ska förekomma i undantagsfall.⁸¹ Anser man det privata pensionssparandet i första hand vara av ekonomisk art, med andra ord en form av kapitalplacering, torde man med säkerhet även tycka att det ska ingå i bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, framförallt med den bakgrunden att alla andra typer av sparanden ska ingå i den egendomsmassa som likadelas mellan makarna enligt reglerna i ÄktB. Anser man istället privat pensionssparande vara ett sparande med syfte att trygga makes försörjningsmöjligheter efter uppnådd pensionsålder även efter ett äktenskaps upphörande, med andra ord främst utgöra en omfördelning av inkomster under makens livstid, torde man istället anse den inte skulla ingå i bodelning, då alla andra pensioner ska hållas utanför bodelningen mellan makarna. Hur man väljer att se på privat pensionssparande är högst individuellt, för vissa är den en kapitalplacering, för andra en framtida försörjningsmöjlighet. Det som dock kan sägas är att genom att lagstiftaren valt att konstruera huvudregeln såsom att privat pensionssparande ska ingå i bodelning, man i egentlig mening kan hävda att denne anser detta sparande vara en typ av kapitalplacering. Ett sådant val kan tyckas vara egendomligt, inte minst med hänsyn till att lagstiftaren i tidigare förarbeten uttryckt det privata pensionssparandet vara ett helt nödvändigt komplement till övriga pensionsformer, då dessa inte i tillräcklig mån ansetts kunna erbjuda ett fullgott pensionsskydd.⁸² Att därför i nuvarande sammanhang, tvärtemot tidigare resonemang, välja att enbart betrakta det privata pensionssparandet såsom en form av kapitalplacering och inte alls såsom en framtida

⁸¹ Prop 1997/98:106, s 32 f

⁸² Prop 1975/76:31, s 112 f

försörjningsmöjlighet för var och en av makarna, måste anses vara i varje fall inkonsekvent och leda till förvirring för de inblandade parterna.

Ett sådant ställningstagande innebär också att man går emot den annars rådande utvecklingen mot att makarna bli allt mer ekonomiskt självständiga gentemot varandra, vilket lagstiftaren själv lyft fram som eftersträvansvärt och dessutom framgår explicit av lagtexten i ÄktB 1:3 där det anges att varje make råder över sina egna tillgångar och skulder. Dessa två intressen står som lyfts fram inledningsvis i något slags spänningsförhållande gentemot varandra, vilket inte minst gör sig påmint vid fördelningen av makarnas egendom vid äktenskapsskillnad, där inkluderat privat pensionssparande. Lagstiftaren har visserligen uttalat att ekonomisk självständighet och oberoende mellan makarna måste vara utgångspunkten för hela den moderna äktenskapsrätten, men detta omintetgörs till stor del genom framförallt den vida omfattning som giftorätten givits och gemenskapstanken och omsorg om den ekonomiskt svagare parten slår alltmer igenom på den ekonomiska självständighetens bekostnad.⁸³ Detta visar sig gälla inte minst vad gäller privata pensionsrättigheters behandling vid bodelning, genom att lagstiftaren återigen väljer att låta dessa rättigheter ingå i bodelning med hänvisning till bland annat just den omständigheten att en ekonomiskt svagare make måste skyddas gentemot en ekonomiskt starkare sådan, man indirekt kan sägas bidra till mindre självständiga makar och individer.

Även utifrån hur själva utfallet av bodelningen påverkas av nu gällande huvudregel, att privata pensionsrättigheter ska ingå, kan regleringen diskuteras. Värdet av framtida utbetalningar av pensionsrättigheten representerar som ovan nämnts ofta stora värden för makarna, vilket inte minst gäller i jämförelse med makarnas övriga tillgångar av ekonomisk art som i normalfallet är av betydligt mindre värde. Om därför värdet av pensionsrättigheten i sin helhet tilldelas ägande maken, det torde innebära att den andre maken för att kompenseras tilldelas all, eller i vart fall stora delar, av den övriga egendomen. Med bakgrund i att just pensionsrättigheten representerar ett framtida värde och inte är tillgängligt för lyftning innan uppnådd pensionsålder, den ägande maken riskerar att stå helt utan disponibla tillgångar.⁸⁴

⁸³ Ryrstedt (1998), s 384 ff

⁸⁴ Prop 1997/98:106, s 33

Som det ser ut i dagsläget ska alltså privata pensionsrättigheter som huvudregel ingå i bodelning om det inte anses vara oskäligt att dom ingår, medan övriga pensionsrättigheter ska undantas från delningen. Tjänstepension ska med andra ord som huvudregel inte ingå i bodelning, vilket i sin tur innebär att den make som i större utsträckning förvärvsarbetar genom att avstå lön till förmån för tjänstepensionssparande, på så sätt kan komma att missgynna den andre maken då medel som annars utgjort giftorättsgods inte längre är det. Den make som inte förvärvsarbetar i samma utsträckning och därför inte är berättigad tjänstepension i lika grad, måste för att kompensera denna förlust pensionsspara privat för att uppnå samma försörjningsgrad vid sin pensionering. Dessa avsatta medel till privat pensionssparande ska i motsats till tjänstepension som huvudregel ingå i bodelning, vilket därför kan komma att missgynna den make som pensionssparat privat. Visserligen kan det privata pensionssparandet undantas om det visar sig att bodelningsresultatet blir oskäligt, men utfallet är ovissst för den enskilde och skapar därför rättsosäkerhet. Den tanke lagstiftaren hade bakom regleringen, att tjänstepensionen inte ska ingå men privat pensionssparande ska ingå, skulle stärka den ekonomiska självständigheten och öka jämställdheten mellan makarna, måste därför ifrågasättas även ur detta perspektiv. Med tanke på att män i högre utsträckning förvärvsarbetar och dessutom tjänar mer per arbetad tid i jämförelse med kvinnor som i högre grad arbetar deltid, leder till att män erhåller högre tjänstepension som inte ska ingå i bodelning, medan kvinnor är nödgade att kompensera med att pensionsspara privat, vilket ska ingå i bodelning. Resultatet blir därför att kvinnors egendom i högre grad än mäns ska ingå i bodelning vilket måste ifrågasättas ur ett jämställdhetsperspektiv och lagstiftaren måste därför anses ha misslyckats med sin ansats om att öka densamma, när resultatet snarare blivit det motsatta, att den ekonomiska klyftan ökat mellan makarna.

En ytterligare fråga man måste ställa sig i sammanhanget är hur mycket man egentligen ska eftersträva en utjämning av egendomsförhållandena mellan makar vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad. Lagstiftaren har valt att ge makarna en hel rad möjligheter att på olika sätt åstadkomma en utjämning av det bodelningsresultat som annars blivit utfallet med likadelningsprincipen som utgångspunkt. Dessa möjligheter utgörs framförallt av reglerna om underhållsbidrag i ÄktB 6:7-8, vilka innebär att en make som efter äktenskapsskillnad behöver bidrag för sin försörjning, där inbegripet att tillgodose ett dugligt framtida pensionsskydd, kan erhålla underhållsbidrag från den andra maken efter vad som är skäligt

med hänsyn till dennes förmåga och omständigheterna i övrigt.⁸⁵ Även skevdelningsregeln i ÄktB 12:1, vilken stadgar att om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt är oskäligt att en make vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad måste överlämna egendom till den andre maken, en jämkning kan genomföras av bodelningsresultatet så att givande make får behålla mer av sitt giftorättsgod, utgör en sådan möjlighet till utjämning som makarna givits. Slutligen innebär givetvis undantagsregeln för privata pensionsrättigheter vid bodelning i ÄktB 10:3 3 st en sådan möjlighet som makarna givits att utjämna sina egendomsskillnader. Samtliga dessa regleringar kan med andra ord användas som bodelningskorrektiv i olika uppkomna situationer med ett orimligt bodelningsresultat för egendomsfördelningen mellan makarna. Frågan är dock hur eftersträvansvärt det i realiteten är att kunna utjämna makarnas egendomsförhållanden. En aspekt att väga in i diskussionen är om det möjligtvis kan vara så att detta synsätt i viss mån är förlegat med dagens rådande situation, när makar förvärvsarbetar i ungefär lika stor utsträckning och därför intjänar egendom av ungefär samma värde? Man kan visserligen förstå motiven till regleringen om man gör en historisk tillbakablick, där situationen var annorlunda. Förr i tiden förvärvsarbetade män i mycket större utsträckning än kvinnor, som istället var hemma och skötte hushåll och barn. Men nu är läget inte längre detsamma, och den naturliga frågan att ställa sig blir därför om incitamenten till utjämning verkligen kan sägas vara lika stora som förr i tiden? Svaret måste bli att det är tveksamt, eller i alla fall diskuterbart, även med hänsyn till att det skapar förvirring när de olika typerna av pensionsrättigheter behandlas olika. Det hade sannolikt ökat förståelsen för regleringen och dess eventuella konsekvenser för makarna om ett enhetligt system hade varit gällande likt det var före 1999 års ändring. Huruvida huvudregeln skulle vara densamma som före ändringen, att inga pensionsrättigheter alls ingår i bodelning mellan makar, eller tvärtom, att alla pensionsrättigheter ska ingå, är en problematisk fråga där det finns argument både för och emot de båda alternativen. En huvudregel där alla pensionsrättigheter ska ingå har den fördelen av att förenkla systemet och förhoppningsvis förståelsen bland de som kommer i kontakt med regleringen, vilket anförts av lagstiftaren vara av särskilt stor vikt att det äktenskapsrättsliga regelverket ska vara begripligt för envar.⁸⁶ En sådan lösning har dock den nackdelen, vad gäller allmän pension och tjänstepension, att det skapar en del tekniska problem. Frågan har varit uppe till diskussion vid flera tillfällen, men vid varje tillfälle

⁸⁵ Agell & Brattström (2008), s 59

⁸⁶ Prop 1986/87:1, s 39

avvisats med hänsyn till de problem man stöter på.⁸⁷ Bland annat har de stora kostnader som en sådan ordning skulle leda till lyfts fram som ett särskilt stort problem, detta på grund av att dagens pensionssystem till stora delar är uppbyggt såsom ett fördelningssystem,⁸⁸ där inbetalda premier används till betalning för de som är pensionärer vid just det tillfället som avsättningen görs. Den pensionsberättigade innehar under den yrkesverksamma livstiden därför endast en fiktiv rätt till pension, och att sålunda beräkna värdet av pensionen under pågående yrkesliv skulle vara om inte omöjligt, i vart fall kräva mycket komplicerade beräkningsmodeller. En lösning där tvärtom inga pensionsrättigheter alls ska ingå, likt huvudregeln var före 1999 års ändring, har även det den fördelen att det förenklar för gemene man att förstå regleringen och dess konsekvenser, tillsammans med att några kostnader för komplicerade beräkningsmodeller inte uppkommer. Däremot har en sådan lösning den nackdelen att det kan komma att leda till en ojämn fördelning av pensionsrättigheter mellan makarna, där mannen i regel kommer att uppnå ett bättre pensionskydd än kvinnan. Detta då, visserligen som ovan nämnts arbetar kvinnor i större utsträckning än vad som historiskt varit fallet, men skillnader kvarstår fortfarande mellan könen där kvinnan i högre utsträckning arbetar deltid under perioder av sitt yrkesverksamma liv än vad mannen gör, tillsammans med att kvinnan ofta har en lägre lön än vad mannen har innebär sammantaget att kvinnan inte intjänar pensionsrättigheter i sådan mån att det motsvarar samma värde som mannens. Om makarnas pensionsrättigheter inte alls ska delas vid en eventuell äktenskapsskillnad, det skulle få resultatet att kvinnan går miste om den ekonomiska trygghet som hon annars haft rätt till i form av viss överförd pensionsrätt från mannen.⁸⁹

Huruvida huvudregeln skulle vara att inga pensionsrättigheter alls ingår i bodelning mellan makar, eller tvärtom, att alla pensionsrättigheter ska ingå, är med hänsyn till ovan förda resonemang en problematisk fråga där det som påvisats finns argument både för och emot de båda alternativen. Det som i vart fall kan konstateras att det finns argument för att återigen ändra huvudregeln vad gäller privata pensionsrättigheters behandling vid bodelning i anledning av äktenskapsskillnad, osagt till vad den i så fall ska ändras till. Givetvis ska undantag fortfarande gälla för de fall där egendomsförhållandena av olika anledningar ser

⁸⁷ Prop 1993/94:250, s 133. Se även SOU 1990:76 *Allmän pension* för vidare utveckling av delning av pensionsrättigheter mellan makar.

⁸⁸ Se ovan avsnitt 2.3.1 *Allmän ålderspension* och 2.3.2 *Tjänstepension* för vidare utveckling av pensionssystemets uppbyggnad såsom ett fördelningssystem.

⁸⁹ Prop 1993/94:250, s 132 f

annorlunda ut, där det krävs utjämning för att nå ett mer rimligt och rättvist resultat mellan makarna. Det som dock kan sägas, utan hänsyn till huruvida huvudregeln ska vara den ena eller andra, är att under 1990-talet och framåt har stora förändringar skett avseende både den allmänna ålderspensionen och tjänstepensionen, inte minst genom införandet av det nya reformerade allmänna ålderspensionssystemet. De båda pensionssystemen har överlag blivit alltmer försäkringsmässiga och därmed mer likt det system som gäller för det privata pensionssparandet. Detta är ytterligare en omständighet som talar för en mer enhetlig behandling av de olika pensionsrättigheterna även vid bodelning mellan makar.⁹⁰

Sammanfattningsvis kan det sägas att det med ovanstående presentation som utgångspunkt finns argument både *för* att privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning, vilket de enligt nu gällande huvudregel gör, och argument *emot* att rättigheterna ska ingå. Någon slutgiltig lösning kan därför inte presenteras utan mer utredning avseende frågan och kringliggande problematik nödgas, för att fylla behovet av översyn och därigenom leda till eventuella, nödvändiga förändringar av gällande rättsläge.

⁹⁰ Brattström (2004), s 22 f

6 Avslutande diskussion

Under en lång period har det alltså varit en omdebatterad fråga huruvida privata pensionsrättigheter ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad eller inte, vilket är det för uppsatsen valda ämnet att penetrera. Som den utredning som frambringats genom uppsatsen visar har huvudregeln för rättigheternas vara eller icke vara i bodelningssammanhang pendlat fram och tillbaka vid ett flertal tillfällen, vilket skapat en osäkerhet kring vad som faktiskt är gällande rätt på området. Den obeslutsamhet som lagstiftaren uppvisat vad gäller frågan visar enligt författarens mening på frågans komplexitet, och tillsammans med det faktum att någon samstämmighet på området för pensionsrättigheters status vid bodelning i dagsläget inte råder, får den konsekvensen att lagstiftaren sannolikt misslyckats med sitt mål om ett lättillgängligt och för envar begripligt regelverk. Tvärtom måste reglerna anses svårtillgängliga och vanskliga för den enskilde att inte minst förutspå ur ett framtidsperspektiv, vilket i längden torde leda till större osäkerhet och därigenom fler tvister än som bort vara nödvändigt om regelverket varit mer ändamålsenligt utformat.

Dock anser författaren ändå att nuvarande reglering inte enbart är av ondo. Detta då när man överväger att införa ändringar i det äktenskrättsliga regelverket, där inkluderat makarnas ekonomiska förhållanden och fördelningen av deras egendom vid äktenskapsskillnad, man måste vara medveten om att dessa utgör en gemensam helhet och att de separata bestämmelserna kompletterar varandra, gör man förändringar avseende den ena kommer det oundvikligen att påverka även de övriga bestämmelserna. Fördelningen av makarnas pensionsrättigheter kan därför inte ses isolerat utan som en del i ett större perspektiv tillsammans med de rådande förhållanden som gäller i samhället. Då det av flera orsaker fortfarande föreligger skillnader mellan mäns och kvinnor ekonomiska förhållanden, vilka skillnader visar sig särskilt tydligt i samband med äktenskapets upphörande när makarnas gemensamma ekonomi ska delas, det är viktigt att det finns möjligheter att korrigera alltför orättvisa bodelningsresultat. En sådan möjlighet som det faktum att privata pensionsrättigheter som huvudregel ska ingå i bodelning för att det värde som rättigheten representerar på så vis ska delas lika mellan makarna och inte enbart tillfalla den ena av dem utgör, att rent faktiskt åstadkomma en mer rättvis fördelning av makarnas egendom vid äktenskapsskillnad, innebär att regleringen ändå måste anses vara välbehövlig i författarens ögon. I den bästa av världar skulle sådana skillnader mellan makarnas ekonomiska

förhållanden inte alls föreligga och möjligheter till jämkning av bodelningsresultat nödgas genomföras, men nu lever vi i en inte perfekt värld varför sådana möjligheter ändå måste anses nödvändiga enligt författaren. Nu gällande reglering där privata pensionsrättigheter som huvudregel ska ingå i bodelning mellan makar i anledning av äktenskapsskillnad är av denna anledning därför både berättigad och motiverad.

Det ska slutligen framföras vad gäller förevarande uppsats och dess innehåll i stort, att några säkra slutsatser inte med säkerhet går att dra utifrån detta underlag, vilket i och för sig inte får anses vara ovanligt för samhällsvetenskapliga studier likt förevarande uppsats. Men förhoppningsvis kan ändå viss vägledning nås genom den utredning som gjorts. Något svar på frågan huruvida privata pensionsrättigheter *bör* ingå i bodelning eller inte, har inte presenterats vilket inte heller varit ansatsen med arbetet med uppsatsen, utan det som frambringats är enbart vissa argument *för* att de ska ingå tillsammans med vissa argument *emot*. Den enskilde läsaren får sedermera utifrån denna osäkra kunskap bilda sig en egen uppfattning i frågan och det man då ska ha i åtanke är detta; att osäker kunskap i de allra flesta fall är bättre än ingen kunskap alls.

7 Källförteckning

7.1 Offentligt tryck

7.1.1 Kommittédirektiv

Dir 1994:56 *Makars pensionsrättigheter vid bodelning*

7.1.2 Departementsserien

Ds 1989:41 *Vissa äktenskapsrättsliga frågor*

Ds 1997:67 *Inkomstgrundad ålderspension – finansiella frågor m.m.*

Ds 2005:34 *Några bodelningsfrågor*

7.1.3 Statens offentliga utredningar

SOU 1975:21 *Pensionsförsäkring: avdragsrätt vid inkomstbeskattningen för försäkringspremie och kontoavsättning m.m.*, betänkande av Livförsäkringsskattekommittén

SOU 1981:85 *Äktenskapsbalk: förslag*, betänkande av Familjelagssakkunniga

SOU 1990:76 *Allmän pension*, betänkande av Pensionsberedningen

SOU 1995:8 *Pensionsrättigheter och bodelning*, betänkande av Utredningen om makars pensionsrättigheter vid bodelning

7.1.4 Propositioner

Prop 1973:32 *Med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*

Prop 1975/76:31 *Om ändrade beskattningsregler för pensionsförsäkringar m.m.*

Prop 1978/79:12 *Om underhåll till barn och frånskilda, m.m.*

Prop 1986/87:1 *Om äktenskapsbalk m.m.*

Prop 1989/90:30 *Om vissa äktenskapsrättsliga frågor*

Prop 1992/93:187 *Individuellt pensionssparande*

Prop 1993/94:250 *Reformering av det allmänna pensionssystemet*

Prop 1997/98:106 *Pensionsrättigheter och bodelning*

Prop 1997/98:151 *Inkomstgrundad ålderspension, m.m.*

Prop 2004/05:165 *Nya regler för tjänstepensionsinstitut*

Prop 2008/09:200 *Socialförsäkringsbalk*

Prop 2009/10:246 *En ny försäkringsrörelselag*

7.1.5 Lagutskottets betänkanden

Lagberedningens förslag till revision av giftemålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, *Förslag till Giftemålsbalk m.m.*, 1918

Lagutskottets betänkande 1989/90:LU11 *Vissa äktenskapsrättsliga frågor*

Socialförsäkringsutskottets betänkande 1993/94:SfU24 *Reformering av det allmänna pensionssystemet*

7.1.6 Övrigt

Statistiska Centralbyrån, *Statistisk årsbok för Sverige 2010*, Sveriges officiella statistik 2010

7.2 Rättsfall

7.2.1 Nytt juridiskt arkiv

NJA 1913 s 496

NJA 1936 s 251

NJA 1994 s 265

7.3 Litteratur

7.3.1 Böcker

Agell, Anders & Brattström, Margareta, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, upplaga 4, Iustus Förlag 2008

Brattström, Margareta, *Makars pensionsrättigheter*, Iustus Förlag 2004

Eriksson, Anders, *Den nya familjerätten*, upplaga 9, Norstedts Juridik 2011

Grauers, Folke, *Ekonomisk familjerätt – Makars och sambors egendom och bostad. Gåva, arv, testamente och boutredning.*, upplaga 7, Thomson Reuters 2011

Nilsson, Pia, *Din framtida pension*, upplaga 2, Sellin & Partner Bok och Idé AB 1999

Ryrstedt, Eva, *Bodelning och bostad: ekonomisk självständighet eller gemenskap*, Juristförlaget i Lund 1998

Schmidt, Folke, *Allmänna och privata pensioner – Mål och medel*, P.A. Norstedt & Söners Förlag 1974

Teleman, Örjan, *Bodelning – Under äktenskap och vid skilsmässa*, upplaga 4, Norstedts Juridik 2003

Tottie, Lars & Teleman, Örjan, *Äktenskapsbalken – En kommentar*, upplaga 2, Norstedts Juridik 2010

7.3.2 Tidskrifter

Advokaten 4 2003, Årgång 69, *Behandling av tjänstepensionsförsäkring vid bodelning mellan makar*

7.4 Elektroniskt material

Pensionsmyndigheten, *Varför ett nytt pensionssystem?*, publicerat 2011-05-06, tillgängligt för visning 2011-08-18, <https://secure.pensionsmyndigheten.se/OmPensionssystemet.html>

Pensionsmyndigheten, *Tjänstepension*, publicerat 2011-07-06, tillgängligt för visning 2011-09-01, <http://pensionsmyndigheten.se/Tjanstepensionen.html>